

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄԱՆԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ : — ԹԻՒ Ե.

1. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1855.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՆԷՏԻԿԻ ՎԱՆՔԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ	ՀԱՐՄԱՅ .
ՇԱՐԼԸ ՏԱՍՆԵՐՈՐԳՈՆ ԱՆԿՈՒՄԸ	—
ԱՂԵՐՍԱԳԻՐ ԱՀԵԱԿ ԶԵՌՔԻ	—
ՎԻԿԴՈՐԻԱ ԹԱԳՈՒՀԻՆ	Ս. ՈՍԿԱՆԵԱՆ.
ՈՒՐԻՔԱ	—

ԲԱՐԻՉ.

1855

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

1895

1895

1895

ԱՐԵԻԵԼՔ

ՀԱՆԴԻՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՎԱՆՔԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ

Շատ ատենէ ի վեր Ս. Ղազարու կողին այնպիսի ամօթալի կռիւներու ծառք մը եղեր է, որ անտարբեր և անհոգ մարդերու անգամ ատելութիւնը և արհամարհանքը կը շարժէ : Զը կայ կիրք մը որ հոն չ'երևայ, չը կայ զէշութիւն մը որ հոն կայան մը չ'ունենայ, չը կայ դարան մը որու լարերը հոն չը գտնուին : Նղբայր եղբայրի դէմ, կրօնաւոր կրօնաւորի դէմ, կրօնաւոր արքայի դէմ, արքան կրօնաւորներու, աշակերտներու դէմ ո՛չ խօսք կը խնայեն, ո՛չ թշնամանք և ո՛չ սպառնալիք :

Զը յիշվր աեղ մը ուր քրիստոնէայ վանք մը այս աշտինան ընկած ըլլայ, և այս կերպ ամենի կիրքերու ատելի պատկեր մը

յայտնէ... : Հռոմէական կրօնին սլանալ է եղեր որ քրիստոնէութեան վրայ այս նախատինքն ալ յաւելնուի և իր արիւնալի սպառնալու էջերու քով վատ դէպքերու շար մ'ալ նշանագրէ :

Որչափ և Ս. Ղազարու միաբանները, վանքին մէջ քաշած, աղօթելու տեղ կռուելու հետ էին, սիրելու տեղ իրարու սիրտ կը վիրաւորէին, և մարդկային ամէն սարաքերը մոռնալով իրարու միտ կ'ուտէին, ըսելիք մը չը կար. ընտանի կռիւը տեսակ մը մեծամարտ է, և մէկը իրաւունք չ'ունի միջնորդ ըլլալ կամ մէկու մը կողմ բռնել : Այլ երբ կռիւը այն կղզիին սահմանէ դուրս ելաւ, երբ անոր սլատերու վրայէ ոստելով, մինչև օտար երկիրներու մէջ իր կայծը բերաւ, և բաղմամբիւ ժողովուրդ մը, բոլոր ազգ մը, տակուրայ ըրաւ, երեք մայրաքաղաքի մէջ փոթորիկ հանեց, անսանտեսը ամէն մարդու իրաւունք աւուաւ որ իրեն դէմ զինի և իր յանդգնութիւնը պատմէ :

Այս անուր կռիւին պատճառը ո՛վ և ըլլայ, ի՞նչ և ըլլայ, երբէք Ս. Ղազարու վանքը չը պիտի կրնայ արդարանալ պատմութեան առջև, ինչու որ մարդկութեան ընդհանուր օրէնքն անգամ ոտքի տակ առնել յանդգնեցաւ այս լալրշ միաբանութիւնը, որ անմիաբանութեան կենդանի օրինակ մը եղեր է հիմա բոլոր երկրի առջև և ամէն առաքինի մարդու բարկութիւնը կը զոգսէ :

Մեկնենք մեր խօսքը :

Ան է մարդկային սեռի մէջ երկու նուիրական բան կայ, արդարութիւնը և բարոյականն է այն. արդարութիւն՝ որ ընկերական վիճակի հիմն է, և բարոյական՝ որ այլ և այլ կրօնքներու ոգին կրնայ համարել իրաւաբար : Ս. Ղազարու մարտը և յիմար միաբանները, կրօնք մը, ամմեղ եկեղեցի մը թշնամանելէ և թշուառ ազգ մը նախատելէ հետև, հիմա սկսեալ են բարոյականը այսինքն մարդը և մարդկային ազգը անարգել և անոր դէմ հայհոյել : Ասով Վենէտիկի միաբանութիւնը յիսուսեան վատշուէր միաբաներու կարգը կը մտնէ, այլ ասով նաեւ իրաւունք կը տայ իրեն դէմ ուղղել այն զէնքերը որ այս ետքիններու ջիւղ կոտորելով ամէն ազգէ,

ամէն շրջանէ, թուալի հրէշներու նման անհետ ըրին զանոնք :

Վենէտիկի վանքին արդարութիւնը թշնամանելը, ազգի մը իրաւունքը և որբերու ստակը ուտելը հիմա արեւու պէս յայտնի է ամենուն, այլ մի՞թէ նուազ յայտնի է բարոյականը սպաւանելը երբ իր վանապետը կ'երնէ և անամօթ երեսով ԽՂՃՄՏԱՆՔԻՆ ՄԼՁԿԸ ՓՍԽԷ, այլ մի՞թէ նուազ յայտնի է արդարութիւնը առաւելու կոխելը երբ ամէն ատեններէ հալածեալ հոռոմ կ'ուզէ ապաւինիլ և չ'ամէնար գրելու թէ հոն հաշիւ տալը դիպարոյն է : Խղճմտանքի՞ն մէջ փոխել. այս ո՞ր ենք. ի՞նչ օրերու մէջ կ'ապրինք և ի՞նչ մարդեր կը տեսնենք : Արդարեւ մարդ կը սարսափի կը մնայ երբ կը լսէ և գիրքի մէջ տպեալ կը կարդայ այսպիսի հայհոյանք մը որու նմանը դեռ պատմութեան մէջ չը կարդացիր : Նւ չը կարծէ մէկը թէ այս սոսկ հայհոյանք մ'է, թէպէտեւ անալ աններելի ըլլայ արբալի մը բերանը, ոչ բնաւ. այս նոր բարոյական մը և դրութիւն մը կրնայ սեպիլ, վասն զի Հիւրմիւղեանը իր խղճմտանք չ'ունենալը մեծագոյն կը քարոզէ վերոյիշեալ գիրքին մէջ :

Այսուհետեւ Մխիթարեաներու ծովսերուն ներեալ է ամէն գէշութեան ձեռք զարնել ըսելով « Ես իմ խղճմտանքս Հայր Ագոյլիկին խղճմտանքին վրայ դրեր եմ. » Հայր Ագոյլիկի մը կամ Հայր Աւիտիքի մը ներեալ է ամէն սպաւանութեան մէջ ծրդիլ և արդարանալ ըսելով « Ես իմ խղճմտանքս Գ. Հիւրմիւղեանի խղճմտանքին վրայ դրեր եմ » վասն զի ասիկա հիմա իրեն օրէնք սահմաներ է ըսել, ևս խղճմտանքս բարին խղճմտանքին վրայ դրել եմ » և չորս միլիոն ազգի իրաւունքը ոտնահար ընել և վեհ հայրենասէրի մը կտակը նենգել...

Վերստին կ'ըսենք այսպիսի բարոյական մը ընդհանուր մարդկութեան նախատինք է, և եթէ տարածելու և արմատ գտնելու ըլլայ, ոչ միայն հաւատք, օրէնք, առաքինութիւն չը մնար, ոչ միայն ուղղակի յանձնաւորութիւն կ'առաջնորդէ, կը տանի, այլ և անօրէնութեան ամբողջ մը կը կանգնէ : Նւ ո՞վ է Հիւրմիւղեանը որ մարդու մը խղճմտանքի մէջ կը փոխէ, և ո՞վ է ասիկա որ մար-

դու ներքին ատենանք այսպէս կ'ապականէ և կ'աղտեղէ, և ո՞վ է անկեալ որ մարդու այս անբռնաբարելի արտօնութիւնը կ'աղբեկէ։ Ո՛ւրկէ առեր է այս իշխանութիւնը և ո՞րու անունով կը կատարէ այս ապականութիւնը. եթէ խղճմտանքը փախումի արժանի է, մարդուն ո՞ր մասը պաշտելի կը մնայ. ի՞նչ կ'ըլլայ ազատութիւնը. ի՞նչ կ'ըլլայ հոգին, ո՞ւր կը մնայ ասոր անմահութիւնը, վասն զի ինչպէս կ'ըսէ Շաթոպրիան « խիղճը երկրորդ փաստ մը կը տայ մեր հոգւոյ անմահութեանը »։ Մի՞թէ Հիւրմիւղեանը ազատութիւնը, հոգին, անհիմն և ուրական բաներու տեղ կը դնէ, մի՞թէ այնպէս կը համարի թէ անոնց անունը միայն կայ, այլ իրութիւն (réalité) չ'ունին. եթէ ոչ, ի՞նչպէս իր աբբահայրի մօրուքով կը ժտի խղճմտանքին մէջ փախել, երբ շուրջ աշխարհ խղճմտանքը կը պաշտէ, երբ անոր սրբութիւնը անապական պահելու համար մարդկութիւնը արիւն թափեր է, երբ անոր ազատութիւնը անարատ աւանդելու համար բիւր սերունդ, որդիէ որդի և թոռէ թոռ, զո՞ր եղեր աշխարհէ ելեր են...։

Եթէ խղճմտանքը՝ որ հոգւոյ ծարգման է, փախելի է, հոգին՝ որ աղբիւր է անոր, ի՞նչ կ'ըլլայ արդեօք. ո՞վ կրնայ մեղի ըսել...։ Եւ Հիւրմիւղեանը որ այսպիսի անելի բարոյական մը կը քարոզէ մեծն Մխիթարայ, յառաւորաց Մխիթարայ, առաջ Մխիթարայ, յաջորդն է, և վանք մը որ այսպիսի բարոյական մը կ'ընդունի և անոր կը հնազանդի, պաշտօն ունի կրօնք, ուղղափառութիւն քարոզել, հայ աղզը կրթել յառաջորդ, Արևելքը հրահանգել. և Հիւրմիւղեանը որ խղճմտանքի մէջ կը փախէ, խաչ մը կտործքին վրայ կը կրէ և եպիսկոպոսի մը աթոռի վրայ կը նստի. և վանք մը որ անոր կը հնազանդի կուրօրէն, վատօրէն կը հնազանդի հայրենասէր և կրօնասէր դասանանքներ կը հրատարակէ. և Հիւրմիւղեանը և վանքը կը յանդգնին մեղի հերետիկոս ըսել և քրիստոնէութենէ դուրս հանել, երբ իրենք մարդու անուան արժանի չ'են, երբ Հիւրմիւղեանը և վանքը այս փախումով ո՛չ երկրի վրայ և ոչ երկինքի մէջ տեղի մը ունին. և Հիւրմիւղեանը և վանքը, մեր կրօնը

այսինքն մեր սիրտին ներքին համոզումը և անյայտ ու անխմայալի զաղտնիքը, կը դատեն, երբ իրենց սիրտը և երեսը փախում կը հոտին. և այսպիսի հայհոյանքով աղտալի բերաններ՝ անմեղ տղաքներու միտքը բանալ, սիրտը ուղղել կ'ուզեն, և այսպիսի անխիղճ մարդեր Մուրատեան կտակը կը մատակարարեն, և տղգային վարժարանի տնօրէն են : Վ.յ. Բիւրանգամ վնայ այն ընտանիքներու և աւելի վնայ ան աշակերտներու . երանի՜ թէ տղէտ նման . երանի՜ թէ բուն մը չը սովորին . վասն զի տգիտութիւնը զոնէ խիղճը բնական ճամբայէ չը հանէր և հրէշի կարգը չը դնէր մարդը... : Ա՛հ մեծ ճշմարտութիւն մը հրապարակէր է այն հեղինակը որ Մխիթարեանները « Արևելքի Յիսուսեանները » անուանէր է և այսպիսի զարշ դրոշմով մը կնքէր է զանոնք . վասն զի այս վատթար միաբանութենէ ուրիշ ընկեր և համակամ չ'ունին մարդկային սեռի մէջ .

Հնայ աղգ զարթի՛ր . խղճմտանքդ վտանգի մէջ է . ելի՛ր, սլաշտսլանէ՛ զան արիարար որ մարդկութեան մէջ տեղի մը ունենաս , այսպիսի նահատակութիւն մը միայն քեղ քու հին լիաւքդ կրնայ տալ և աշխարհի սիրելի և ընդունելի ընել քու անունդ :

ՀԱՐՄԱՅ.

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՇԱՐԼԸ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴԻ ԱՆԿՈՒՄԸ

Յուլիս ամիսը Ֆրանսայի պատմութեան մէջ շատ նշանաւոր ամիս մ'է, և ամէն տարի երբ այն օրերը ծագին, պատմագէտը կամայ ակամայ իր միտքը կը բերէ ազատութեան համար թափաւած արիւնը և եղած անթիւ դոճերը : Ֆրանսայի քաղաքական շփոթները անհիմ աղմուկ մը չեն, և իր նահատակները փառասէր ոգիով չ'են ըյնար այն արիւնալի կսիւններու մէջ որ մեր զարու պարծանքը և մշտակայ նախատինքը կրնան համարել : Հայրենական սէրը և մարդկային իրաւունքն են շատ անգամ զանոնք զոգոտը . և ահա անոր համար է որ ամէն մարդու զուժը և համակրութիւնը կը գրաւեն, և պատմութեան զովեւորի արժանի են շատ սպարազայի մէջ :

Կարգ ըստ կարգէ վեհ և հիանալի, անարկու և տրամալի, սիրուն և անագորուն, Ֆրանսայի պատմութիւնը մեր օրերու ամենէ դժուարին և կնճռալի ուսումը եղած է . և երբ յետագէտ Վիդո մը և շլամիտ Սարլանտի մը կ'ելլեն հիմա յեղաշրջումի դէմ կ'ոռնան երկար ատեն անոր զրօշակը կրելէ ետեւ, անաչառ պատմագիրին սրարաքն է ճիմարտութիւնը պաշտպանել, և ազատութեան նահատակներու յիշատակը փառաւորել :

Յուլիս ամիսին մէջ Էնք և այն երեք օրերը միայն յիշեմք որ արքայական տոհմ մը ածուէ և փառքէ թաւալզար ըյնալով ամօթանար անհետ եղաւ Ֆրանսայի հոգէն :

Նարոյէոն Ա. յաղծելէ ետեւ, երբ Պուրպուրները Ֆրանսա մտան և օտարականի ուժովը և սուրովը ածուէ ելան, այնքան ժողովուրդին հակակրութիւնը զոգուցին, և այնքան անխոհեմ ճամբայ մը առին որ իրենք ալ օտարական սեպէցան քան թէ ազգային : Այս տոհմի թագաւորներու սլանդակ կարծիքն էր թէ

Ֆրանսայի վրայ տիրելը երկնային իրաւունք մ'է երենց համար, և հետեալաբար թէ՛ Ֆրանսեան ազգը ուղէ չ'ուղէ այն տոհմին հնազանդիլ կը բռնադատուի։ Ուստի Պուրպուռները ածողը նստելու առջի օրէ սկսան յանուն երկնային իրաւունքի ամէն կերպ երկրային երաւունքը ոտքի տակ առնել, ազատութիւնը հալածել, ազգը անասուն հօտի մը տեղ դնել և յանդգնիլ մինչև յիսուսեան վատշուէր կրօնաւորները իշխանութեան հանել։ Այս հալածումը Շարլը ժի օրերը մանաւանդ սկսաւ սաստկանալ, և այն աշտիւնն հասաւ որ ասպետութեան ոգին նորէն արթնցաւ ամէն մարդու սիրտին մէջ։

Երիտասարդութեան ատենը անառակ, և յետոյ հիմնովին կոյր և սնասլաշտ Շարլը ժ'ը որքան յետաքայլ և յամառ արքայական կար նէ իրեն քովը հաւաքեց և սկսաւ հինուրուտ օրէնքները կանգնելու աշխատիլ. հալածում քաղաքական, հալածում կրօնական, հալածում փիլիսոփայական ամէն դիէ տէրութիւնը սպառնալիք և մահ կը զոռար ազատասէրներու դէմ։ Այլ ինչպէս ամէն հալածում աս ալ հալածեալին յաղթութիւն տրուաւ, և ինչպէս ամէն բռնաւորութիւն աս ալ ազատութեան յարթութիւն տրուաւ...։

Ֆրանսայի մեծագոյն մասը, մանաւանդ ընտիր մասը, Բարիլ, այս թագաւորին վարումէն կը վրդովի, կը յուզի և անդրդուելի միաբանութիւններ կը հաստատուին որ բռնակալ օրէնքներու դիմադրութիւն մը ըլլայ։

Շարլը ժ. աս ամէնը կը տեսնէ, այս ամէն դժգոհ մրմունջը կը լսէ այլ ուշաբրելու և սահմանադիր օրէնքները նկատելու տեղ, աւելի կը բարկանայ կը կատգի և շեշտակի հարուած մը տամ ըսելով կը հրապարակէ յուլիսի վճիռները որ իրեն մահատու վճիռ եղան։

Օրագիրները, ազգային ժողովը, քուէարկու ժողովակները մասնաւոր, Շարլը ժ'ին շատ թշնամի կ'երևին, ուստի այն վճիռներէ երեքը (23 յուլիս, 1830) անոնց դէմ են։ Օրագիրները ազատութիւնը կը կորուստեն, ազգային պատգամատունը կը լուծուի, քուէական օրէնքը կը ջնջուի, և բռնակալը կը կարծէ թէ կը յաղթէ, և իր արքանեակները կը համոզուին թէ անկէ ետքը ան վախ չ'ըկայ ազատութեան կողմէ. օրագիրը այնուհետեւ համր է. ինչ կրնայ ըսել և գրել. պատգամաւորը աննշան կ'երեբայ, ինչ կրնայ գործել. քուէ չ'ըկայ, ինչպէս հնար է նոր դիմաւոր գումարել և թագաւորին դէմ խօսելու առաքել։ Սե յիսուսի քանի մը օր ո'չ պատգա-

մատրը բերանը կը բանայ, ոչ քուէարկուն իր տեղէն կը շարժի և ո՛չ օրագիր մը կը մոմռայ. այլ այս սակաւատե լուծիւնէ մը ետև այսպիսի որոտում և գոռում մը կը ճայթի որ ամէն բան տակոււրայ կ'ընէ և նոր վիճ մը կը բանայ :

Շարլըժի հրամանը կամ վճիռը Փրանսայի իրաւունքի և սահմանադիր օրէնքներու դէմ ըլլալով, պատգամաւորները և շարագիրները կարգէ գուրս կը յուլին կը շարժին . ամէն տեղ կը զուսարին, խորհուրդ կ'ընեն, ժամագիր կ'ըլլան որ ազգու կերպով մը բողոքեն. օրագիրներու տէրերը մանաւանդ շատ կը բարկանան վասն զի ազատութիւնը իրենց ոգետու զօրութիւնն է և այն ջնջելէ ետև ալ բան մը չը մնար ճշմարտութիւնը յայտնելու համար: Նախօճակ անուն օրագրին գրատունը կը հաւաքին և Արման Քարէլի բերնով սաստիկ բողոք մը կը շարագրեն և կը հրապարակեն. գուր ջան, ունայն բողոք. բանակալը բանի մը տկամը չը դնէր :

Օկիւտ Մի հայրենասէրը, որ բազմաթիւ օրագիրներու տէր էր և քաղաքային արխութեան օրինակ կրնայ սեպուիլ, իր զրաշարները կը ժողէ և կ'իմացընէ թէ՛ այնուհետև իր տպարանները պիտի տխուրին ինչու որ ազատութիւնով միայն կրնան քալել և բանիլ: Գրաշարները այս որոշումէ շփոթեալ և անոր խօսքերէ վրդովեալ, կը տեսնեն թէ՛ ազատութեան հետ իրենց հացն ալ կը կորուստնեն. ուստի սաստիկ կը բարկանան, մայրաքաղաքին ամէն կողմը կը տարածին և ապստամբութեան դաշն դնելու կը ջանան միւս տպարաներու բանւորներուհետ: Օկիւտ Մի անոնց պարագլուխը կ'ըլլայ և յայտնի ակներև տէրութեան հրամաններու դէմ դնելու կը պատրաստուի և կը դինի:

Ճշմարտութեան սահմանէ չ'ելլելով կրնայ ըսուիլ թէ 1850ի ապստամբութեան յօժարակամ և աւաջին զինւորները եղան այլև այլ տպարաներու գրաշարները և բանւորները: Ազատամիտ պատգամաւորներն ալ և օրագիրներու տէրերը իրենց կողմէ անհոգ չ'են կենար. երբեմն մէկին և երբեմն մէկլալին տուած կը հաւքուին որ ճարմը գտնեն ու բռնաւոր թագաւորին յանդգնութիւնը պատժեն և իրաւունքը պաշտպանեն: Քուէարկու կաճաւին անդամներն ալ անոնց հետ կը միաբանին, շատ հեղինակներ հին զօրապետներ և ուրիշ շատ տեսակ մարդիկ կռնակ կ'ըլլան ապստամբներու և զէնքով դէմ դնելու կը յորդորեն: Քատէ Վասիքուր զեղարարը մանաւանդ շատ փոյթ և ջանք կը տանի որ ազատու-

Թիւնը, մարդկային ազգի թագունին, թագաւորի մը ոտերու ներքեւ
չ'ըմայ. իր տունը ապաւէն է ամէն զժգոն մարդերու որ հոն կը
գան, կը հաւաքին, կը քաջալերին և զրեթէ ապստամբութեան
դէմքերը կը լծնուն :

Շարլը Ժը Սէն-Քլոտի ապարանը քաջուած այս ալեկոծումի վրայ
կը խնդայ, և իր սուտակասպաս Պաշտօնեաներու հատալով կը
կարծէ թէ ապստամբութիւնը ոչ միայն արմատ չ'ունի այլ և ապս-
տամբներն իր զինուորներու առջև փոշիի պէս պիտի սփռին և
ոտնահար պիտի ըլլան : Բոլինեաք պաշտօնակալը արհամար-
հանքէ ուրիշ բան չը յայտնէր, Մոնթէն ուստիկանը արժանի ան-
գամ չը սեպէր ազմուկին սուշիւր առնել :

Ծանր պարագայի մէջ քաղաքական մարդերու կուրուծիւնը
զրեթէ առակ եղած է պատմութեան մէջ. մարդ, ազգ, այնքան
տկար բան մը կ'երևան անոնց որ խրատի մը ականջ չ'են դներ, և
հրանօթի ու սուրի վրայ այնքան վստահութիւն ունին որ վտանգին
եզրը հասած երեսնց առջևի վիճէ չ'են տեսներ :

Նրկուշաբթի օրը այսպէս կ'անցնի. մէկ կողմէ ազատութեան
պաշտպանները համակամ սիրով կը կապին և կուսկու կը պատ-
րաստուին, և մէկալ կողմէ բռնաւորութեան պաշտպանները ան-
հոգ կամ անտարբեր կը զեղկին :

Այլ երեքշաբթի (27) Բարիզի կերպարանքը կը փոխի. ապս-
տամբութիւնը իր անահ երեսը հրապարակի մէջ երևան կը հանէ,
ամէն թե զիմադիր վահանը կը կրէ, ամէն սիրտ ազատային
եռանդով մը կ'ենայ կը պնդուայ. ամէն միտք կը բռնկի կը վառի,
յայտագիրքեր պատերու վրայ կը կարին. բողոքներ կը տարին,
յորդորներ կը հրապարակին ժողովուրդը մեծագոյ յապստա-
րութիւն կը հրաւիրի, և գոհի քարերը կը սկսին շարժիլ կու-
տակիլ բռնակալ ածուրի դէմ : Գոյժտու գանգակը կը հնչէ, դէմ-
քերու շառաչիւնը հեռուէ հեռու կը լսի, տեղ տեղ հրանօթները
կ'որոտան, աղաղակը կը շատնայ, գօրքը գոհնները կը պաշարեն,
ապստամբութիւնը կատարեալ է և անոր եռանդի (tricolore)
դրօշակը հրապարակներու մէջ կը ծփայ արքայական սպիտակ
դրօշակին դէմ :

Ան առեւնը տէրութիւնը կ'իմանայ թէ այն թեթև աղմուկ մը չ'է
և թէ զան նուաճելու համար բաղմամբիւ բանակ մը և ծնդանօթներ
կը հարկաւորին : Այս օրի մօտ ապստամբները գունդ գունդ կ'ըլ-
լան և աղգային երգեր գոռալով կը սկսին գոհններու մէջ պաւ-

տիլ և կռիւի հրաւերել ամէն ժողովուրդը : Ի վնայ յետաքայլ
սլաշտօնականները ի վնայ արքայական հրամանը կը զոչենանդա-
դար, ի վնայ Բոլինիաք կը պոռան ամէն ճամբուքերուն, սպրի՛
մամուլին աղատութիւնը, սպրի՛ սահմանադրութիւնը կ'երզեն պաշ-
տօնարաներու քովերը : Այս խումբերու առաջնորդ՝ վարժարա-
ներու կտրիճ երիտասարդներն են, այլ ասպատամբումեան բուն
ղեակը քանի մը հինօրեայ ղինուորներու և արի պատգամաւոր-
ներու ձեռքն է : Այս ետքիններէ ամենէն աներկիւղը Օտրի Տը
Բիւրաւան կըրնայ սեպիլ որ իր պատգամաւորի նշանը դնելով,
հրապարակէ հրապարակ, տունէ տուն կ'երթնէկէ, ամէն տեղ
քաջալէր, յորդոր տալով, ամենուն թմբբութիւնը բորբոքելով, և
ամենուն բաղուկները սպառաղինելով : Որքան հրազէնք ունի
երևան կը հանէ, որքան վառօղ սրահր է կը յայտնէ, կը բաշխէ և
իր տունը կ'ըլլայ կռիւին ժամաղիր տեղը, և զինքը ասպատամբու-
թեան հրամանատար անուանելը ճշմարտութենէ շատ չը հեռա-
նար : Մէկէ ի մէկ տէրութենէ հրաման կը զայ ղինուորներու որ
խումբերը հալածեն ջնջեն և ո՛ւր և հանդիպի դարմեն : Շատ չ'եր-
թար այս անգում հրամանը կը կատարուի. (Սենդ-Օնօրէ) ըստ
զոհնի մէջ ժողովուրդին արիւնը կը սկսի թափիլ. (Նեօվ-տիւ-
Լիւքսամպուր) զոհնին երկու կողմը ղինուորներէ կը պաշարին,
և շատերը կիսամահ կ'ըջնան և ումնք քարերու վրայ կը մեռնին
այն ղինուորներու հարուածէ : (1) Վրէժաւոր ողի մը կը ջնչէ այն
ատեն ամէն ասպատամբներու վրայ, կռիւը ճշմարտիւ կը սկսի և
նա հաշտութեան յոյս չը կայ : Երկու կողմին միտքը և կամքն է
կամ յաղթել կամ մեռնիլ. առջի անգամ չ'է որ մարդիկ այս դառն
վիճակի մէջ կը զանձւին և գերի չ'ընալու համար մահը կ'ընտ-
րեն : Աղատութեան և բռնութեան մէջ եղած կռիւը չորս հազար
տարիէ ի վեր կը տեսնեն և ո՞վ զիտէ երբ պիտի դադարի . . . :

Մինչ այս մինչ այն ղիմակալ պատգամաւորները տեսնելով որ
արիւնուջարդը կը շատնայ և պատերազմը կը սաստկանայ ամենի
կերպով, կը սկսին քիչ մը խորհիլ և թուլնալ մանուսանդ Թիէրը,

(1) Կ'ըստ թէ Ֆուլքս կամ Ֆոլքս անուն օտարական մը առջի անգամ կրակ-
ըլլալ ղինուորներու վրայ իր սենեակի պատուհանէն զէնք մը պարպելով :
Ձեռք ղիտեր թէ այս դէպքը որչափ իրաւ է . կարելի է թէ արքայական
հեղինակներու առասպելն ըլլայ . ինչէ՛ր հնարած չ'են անոնք ճշմարտու-
թիւնը պատրուակելու համար :

Կիդոն, Քաղմիր Բերիէն և այլն . այլ տալտամբութիւնը մըրկալի օղի մէջ ճայծած հրդեհի կը նմանի, մէյմը բռնկինէ ալ սուշեւ չ'առնուիր . այս մարդերու թուրութիւնը ոչ միայն անոնքերէի էր ան տոնեն, այլ և յայտնի կը ցուցնէր թէ անոնք միշտ փառասէր սիրտ ունէր են և ոչ էրբէք աղատասէր միտք մը :

Շարլը Ժի պաշտօնակալները հրանօթներու զոռումէ և ժողովուրդին յուզումէ քիչ մը խելաբրելով Թիւյլըրիի սրտատը կը հաւքըլին, և սլարագային համեմատ աղղու դարման մը կը բնորոշեն : Մարմոն մարեշալը Բարիդեան բանակի սպարապետ կը դրսի (այս այն Մարմոն է որ 1815ին Բարիդը դաշնադիրներու (alliés) մատնեց) և անոր պատուէր ու հրաման կը տրւի, որ բանի մը չը խնայէ, արգելքէ մը ետ չը քաշի և ամէն միջոց ի զործ դնէ ապստամբութիւնը նուաճելու ճամար : Ասոր վրայ Մարմոնը հապճեպ տագնապաւ Սէն-Քլու թագաւորին քովը կ'երթայ և անոր հետ չըկայն բարակ կը խորհի . ետ դառնալու ատենը ոչ միայն Բարիդի վիճակը ամէլի աղետալի կը գտնէ այլ և կ'իմանայ թէ Շարլ Ժի պաշտօնակալները մայրաքաղաքը պաշարումի օրէնքի (état de siège) մէջ դրին են, որ ըսել է թէ զինուորական օրէնքէն յետոյ ամէն օրէնք զօրութիւն չ'ունի և սպառազէն բռնուող մէկէն կը սղանուի : Մարմոն ասոր վրայ քիչ մը կը տրտմի, և կը զգայ թէ ինչ ծանր պատասխանատուութիւն մը իր վրայ կ'առնէ . վստահ չ'ալալիս հրամաններ ժողովուրդը հանդարտելու տեղ աւելի կը զոգոնէ և կը զրդեն գանդկաւ . այլ կը լուէ և կուրօրէն յանձն կ'առնու գէնքով ու արիւնով արքայական աթոռը պաշտպանել :

Զորեքշաքթի (28) տալտամբութիւնը ա'լ աւելի կը սաստկանայ և կը կատուի . ազգային զօրքերը և բնակներու մեծագոյն մասը անոր պաշտպան կ'ըլլան և աղատասէր ջանքով ապստամբներու շատ օգնութիւն կ'ընեն . ասով կոխը ետ աւելի կը դօրանայ, կը ծաւալի և մասնաւորէ զրեթէ ընդհանուր կ'ըլլայ : Արքայակողմ բռնակը ամէն զիէ կը հալածի, զինատունը կը կողոպտուի, և անթիւ մարդերու ձեռք գէնք ու վստօղ կ'իյնայ : Ելլել անուն հրապարակի մէջ և ինկուսակ ըսուած վաճառատեղիի մօտերը մանաւանդ անհնարին կոխ և ջարդ մը կը սկսի, քարէ պատնէշները արիւնջլայ կ'ըլլան և անոնքի կերպարանք մը կ'առնեն : Շատ տեղ տալտամբութիւնը կը յաղթէ, այլ շատ տեղ ալ ցիրուցան խոյս կը տայ վստահ չ'ալալիս անաշնորդ և հրամանատար մը չ'ունի և

գրեթէ իրարու ներհակ հրամաներու կը հնազանդի և հետևաբար շատ վնաս կը կրէ :

Մէկէն Լաֆայէդ զօրավարը երևան կ'ելլէ . երկու աշխարհի շահատակը, իշուէս կ'ըսէ Պերանժէ, նորէն ազատութեան համար կը զինի և անոր զօջակը անհետով արիաքար ապստամբներու զուխը կ'անցնի : Լաֆայէդ զօրավարը հանրապետական էր . ուստի զիւրին է երևակայել թէ Շարլը Ժի Թազը և Թոմսը ինչ փտանցի մէջ կ'ըջնան անոր հրամանատարութեան տակ :

Պատգամաւորներու ժողովքինմէջ, ուր ներկայ էին Լաֆիդ, Լաֆայէդ, Թիէր, Քազմիւր Բիւրիէ, Վիլմէն, Մոկէն և այլն, Վիլոն իբրև հաշտարար երևան կ'ելլէ և ծագաւորութեան կողմը կ'ուզէ բռնել թէպէտև շատ թոյլ և անարեկ դէմքով մը. բանավէճը կ'երկարի. անոնք խօսքով ժամանակ կ'անցընեն, այլ ժողովորդը կուռելէ չը դադրիր և իր անմեղ արիւնը վեհ սիրով ազատութեան զրօշակին վրայ վը թափէ : Արդէն Օդէլ-տը-Վիլը առեր և յաղթութեան նշանը հոն անկեր էր, երբ քանի մը պատգամաւոր, որոնց մէջ էր Լաֆիդ, կ'ելլեն մարեշալ Մարմոնին քովը կ'երթան և կ'աշխատին զանիկա համոզել որ արինանհեղութեան առջևը առնուի և ընտանի կուսին վերջ դրի : Մարմոն քիչ մը տատամսելէ նոև անոնց առաջարկութիւնը կ'ընդունի, և կ'որոշի թէ արքայական հրամանը (ՉՅին տրամ) նոռնուի, պաշտօնակախները վար ըյնան և ազգային ժողովը նորէն հատարի օգոստոսի երեքին : Մարմոն այս երէք որոշումը նարլը Ժին առաքելու տեղ, ան համբոյր և յամառ Բոլլինեաքին առջև կը դնէ, և անոր ձեռքով կ'ուզէ հաշտութիւն ընել : Ասիկա այն ըրողէի մէջ լսելով թէ ապատամբները Օդէլ-տը-Վիլէն վճռուեր և փախստեայ ելեր են, կը կարծէ թէ յաղթութիւնը իր կողմն է և ամէն բան կը մերժէ և ամէն ազաչանքի ախանջ կը խօլէ : Բոլլինեաքի ամենէ մեծ յանցանքը այս է, և իր կոյր յամառութիւնը երբէք ներում չը պիտի գտնայ պատմութեան մէջ. իր յիշատակը պիտի անարգի չ'է թէ միայն իր յետադէմ կարծիքներու համար, այլ և իր բիրտովիղ կամքին պատճառով :

Հաշտութիւնը մերժելէ ետեւ Բոլինէնաք հրաման մ'ալ կը հանէ որ պատգամաւորները բռնելին և պատժելին. այնպիսի արիւն-
նալի սպարազայի մէջ այս հրամանը մահաւան վճիռ կրնայ սեպել, ինչու որ Բարիզ պաշարումի օրէնքի տակ էր և անոնյմէ շատը

սպառազէն էին : Պատգամաւորներէն ամենէ արիասիրտները այս տեսնելով աղաչանքը, հաշտութիւնը, միջնորդութիւնը, ամէն բան կը մոռնան, և իրենց քաղաքական և ազգային պաշտօնը կատարելէ ետև, կ'որոշեն որ իբրև զինուոր հրապարակը իջնեն և ազատ մարդու պարտքը կատարեն, այսինքն բռնակալի մը և իր անողորմ պաշտօնեաներու դէմ մահու չափ կուլին թև առ թև ապստամբներու հետ : Երբ բռնաւորութիւնը իր յետին ծայրը կը հասնի, ըստ Բուսօ, ապստամբութիւնը ամենէ սուրբ պարտք է : պատգամաւորներէ շատերը այս խօսքը կը յիշեն կը կրկնեն և զործքով զան կատարելու համար զէնք կ'առնեն :

Հինգշաբթի (29) Լաֆայէդ զօրավարը իր թիկնապահներով, Օտրի տը Բիւրալոն, Տը Շոնէն, Մոկէն և այլն, սպառազէն հրապարակը կ'իջնեն և ապստամբներու ոչ միայն նիւթական զօրութիւն մը կը տան այլ և, որ աւելի ծանր է, բարոյական ուժ մը կ'աւելցնեն անոնց քաջութեան :

Այն վայրկեանէ ի վեր յաղթութիւնը ակ տարակուսելի է, Պուրպուռեան տոհմը իր յետին վերքը կ'ընդունի : Արդարև անոնքի և վեհ օր. անոնքի, վատ և բռնասէր սիրտերու, և վեհ, ազատութեան նահատակներու համար : Այսպիսի օրերու մէջ եղած քաջութիւնները և անոնց կտրիճութիւնները գրեթէ աննկարելի են. ո՛վ որ աչով չ'է տեսեր, ամենևին չը կրնար երևակայել, թէ ինչպէս կը մեռնի Ֆրանսեանը ազատութեան համար և ինչ անվրդով դէմքով կ'ընդունի մահատու գնդակը կամ ուռմը. ամէն կիսամահ սիրտէ հայրենիքի անունը կ'ելլէ, ամէն արիւնքները շուրթերու վրայ ազատութեան ստուէրը կը փայլի, ամէն բերան յետին շունջը տալու ատենը այնպիսի վեհ ձայն մը կը հանէ որ քարսիրտները անգամ կը շարժին, որ իր բոլորաիքը եղողներու միտքին մէջ անարկու մրրիկ մը կը յուզէ. ինքը կը մեռնի, կը փայտնայ, այլ իր յետին ազատաբոյր շունջը ամենուն հրիտակ կը թողու և ամենքը ի մահ կը զիմէն նահատակի մը վրէժը առնելու և ազատութեան յաղթելուն համար զոհ ըլլալու :

Քանի մը ժամէն ժողովուրդը նորէն Օդէլ-տը-Վիլլին կը տիրէ և հոն կը հաստատուի այն քաղաքակալ ժողովը որ ապստամբութեան պատուարը կ'ըլլայ և արքայօրէն ամէն բան կը վճռէ : Իր ամէն վճիռը ապստամբօրէն կը կատարուի, իր ամէն հրամանը օրէնքի ուժ ունի և այն վայրկեանի մէջ ինքն է հշմարիտ տէրութիւնը. Շարլը Ժին պաշտօնեաները ո՛ր խուսիլը, ո՛ր ծակը մտնելը

չ'են գիտեր : Պատերազմը որչափի կը տարածի այնքան կատաղի կ'ըլլայ, արքայական բանակը ամէն դիէ հալածեալ, և տեսնելով թէ ամէն տունէ մէկ թշնամի կ'ելլէ, ամէն պատուհանէ զէնք կը սլարսլուի, ամէն յարկէ քար կը տեղայ, կը սկսի վհատիլ ու թուհալ. շատ զինուոր ժողովուրդին հետ կը միաբանի, զէնքը վար կը դնէ, և միւսները կը սլարտաւորին քայլ առ քայլ ետ քաշվլ և Նուլրի ու Թիւլըրիի սլալատը կ'ապաւինին : Այս բանակին ամենէ արի և անվախ զինուորներն են Հելուէտեան սլահակները (Suisses) որք անգրգուէլի հաւատարմութեամբ դէմ կը դնեն ասլստամբութեան և երկար ատեն անճնկհէլի կը մնան :

Անոնք են յետին սլատուար Շարլը Ժին, անոնք են հաւատարմ սլաշտպան իր շուշանագոյն զրօշակին զոր իրենց և ժողովուրդին ամենզ արիւնով կը ներկեն, և այնվախ անմաքրէլի կերպով կ'արատեն զանրկա որ երբէք Ֆրանսեան ժողովուրդի միաքէն չը սլաի ելլէ :

Այլ շատ չ'երթար, մայրաքաղաքին ամէն կողմը յաղթելէ ետե, ժողովուրդը խուռներամ կը յարձակի կը զայ, Նուլրը և Թիւլըրին ալ կը սլաշարէ և որքան Հելուէտեանները քաշուծին կը ցուցնեն, և արիաբար դէմ կը դնեն, այնքան յարձակումը ամենի և բուռն կ'ըլլայ : Նուլրի առջև ասլստամբները շատ վնաս կը կրեն, երկու կողմէ արիւնը աղբիւրի սլէս կը հոսի, սլալատին մօտակայ հրապարակները զիակներով կը լեցւին, քարերը զնդակներէ կը վիշրւին, տունները ռումբերէ մաղի սլէս կը ծակւին..... ալ ի վերջէ ասլստամբութիւնը կը յաղթէ. Նուլրը կ'առնուի, Հելուէտեանները կը հալածւին, ալ հաւատարմ կտրիճները զինածով չ'են ուղեր ըլլար : Պատմութիւնը անոնց վարքը սլարսաւելէ ետե կը բանադատի իրենց կտրճութիւնը զովէլ զոր կրնային ուրիշ աղնիւ իրաւունք մը սլաշտպամբնլու համար նուիրել : Քանի մը վայրկեանէ ետքը ասլստամբները Թիւլըրին ալ կը կոխեն, միահաղոյն ներս կը թափին, արքայական ոսկէզօծ սրահներու մէջ կը մտնեն և մեռեալ կտրիճի մը մարմինը Շարլը Ժին ածուր վրայ կը դնեն : Մահը կը ծագաւորէ. հերմակ զրօշը սլատանք կ'ըլլայ Պուրպուռեան տոհմին, և ասլստամբութիւնը իր եղաներկ զրօշակը կը կանգնէ այն սլալատին զագաթը որ քիչ մը առաջ բռնաւորութեան սլաւէն էր :

Այն ժամանակ Լաֆայէզ հրամանատարը և Ժէրար զօրաժարը ազատագունդ մարտիկներով յաղթանակաւ Պուլվարներու վրայէ

կ'անցնին, և քաղաքակալ ժողովը Օրկ-տըւլիյէն հետեւեալ վճիռը
կը հրատարակէ որու մէկ քանի տողը միայն կը ծարղմանեմք,

« Բարիդեանք, Շարլը Ժ. Է. Է. Ֆրանսայի թագաւոր չ'է. անիկա
« յիշելով թէ իր տէրութիւնը օտարներու կամքէն առաւ, միշտ
« մեր հայրենիքին ծշնամբ ըլլալ միտքը զրէր էր, և չը հասկը-
« նալով անոր ոգին, անոր աղատութիւններու աւանդը ոտքի տալ
« կ'առնէ..... և այլն :

Այդի՛ Ֆրանսա, այդի՛ ժողովարդը, այդի՛ ազատութիւնը : »

Ահա յուլիսի 27, 28, 29 օրերու վերջը. աղատութեան առաջին
օրերը եղան անոնք. սպառնութիւնը նշանագրեց, և տէրութիւնը
անոր կտթողին վրայ ոսկի գիրերով փորագրել տըւաւ դանոնք :

Ինչպէս և վերը ըսինք Շարլը Ժ. Սէն-Քլուի ապարանք քաշէր
կը հատէր. իր կը լսէ իր դօրքերու յաղթելիւ և մարեշալ Սար-
մոնի նահանջը կը սկսի շատ մը տրտմիլ : Վերեայ թէ սուտ տե-
ղեկութիւններէ խաբւեր էր. և հիմայ այսպիսի վիճ մը տեսնելով,
ս'ընէ ընելը չը զիտէր որ տէրութիւնը չը կորուսընէ :

Յուլիսի 28ին տըւած հրամանները ետ կ'առնէ, նոր պաշտօ-
նեայներ կ'ընտրէ և փոյթ ի փոյթ ուրիշ մարդեր իր քովը կը
հրաւիրէ : Աղատաւէր միտքով երէք հոգի կ'որոշէ և Սէն-Քլուէ
նուիրակ կ'առաքէ ի Բարիդ որ իր թման ապստամբներու հետ հաշ-
տութիւն խօսին : Վայրասպար ջանք. քաղաքակալ ժողովը այս
նուիրակները գէշ կ'ընդունի և Մոկէնի բերնէ կ'ելլէ այն երևելի
խօսքը որ մեր դարու պաշտօնական մէջ աղղու նշանակութիւն
մ'ունի— շատ ուշէ (il est trop tard) :

Երէք նուիրակը և Մարմոն Սէն-Քլու կը դառնան, և Շարլը Ժ. ին
կը յայտնեն թէ իր առաջարկութիւնները ընդունելի չ'եղան : Թա-
գաւորը ասոր վրայ իր յոյսը դնաւ չը կտրէր, և ծշուառութեան մէջ
աննկուն սիրտ մը կը ցուցընէ, պարոն տը Մօրլմարը իր քովը
կը կանչէ, և անոր լիակար իշխանութիւն կը տայ որ պարագային
յարմար ինչ և արժան դատի, ընէ ինքնօրէն. ունայն յոյս և ա-
նագոն ապաշաւ : Լաֆայէդ, մանուսնդ Լաֆիդ Տը Մօրլմարին
ակամջ չ'էն դնէր և յանուն ապստամբութեան թագաւորին դէմ կը
դռան ու անոր անկումը կը քարոզէն : Ասիկա կը բռնադատուի,
ան տառնը, իր արքունիքով Սէն-Քլուէն խոյս տալ և Բամուլիլէ
ասպաւինիլ : Հոն զգալով թէ ս'ընէ հնար չ'է թագը իր զլխուն վրայ
պահել, կը ջանայ որ գոնէ իր տոհմը անկէ չը զրկուի, և այս

միտքով իր հրաժարումը (abdication) կը զրէ, իր թուը, Պորտուգի դուքսը, թագաւոր կ'ընտրէ, և անոր խնամակալ կը կարգէ տ'Օրլէանի դուքսը : Աս ալ ունայն կ'ելլէ. իր հրաժարումը կ'ընդունուի, այլ իր ընտրութիւնը հաւանելի չ'ըլլար : Այն ժամանակ Շարլը Ժը կ'իմանայ թէ իր անձը չ'է միայն տտելի, այլ և իր տէրութիւնը, այլ և իր տոհմը, և մանաւանդ իր տոհմը, որու աններելի նախատինք և ամօթ է 1789էն մինչև 1815 Ֆրանսան օտարներու մատնելը, և յետոյ, 1815ին, Քոդաքներու և Քրուաթներու բանակով հայրենիք մտնելը, աթոռի վրայ ինելը, և այն՝ ոչ սիրակամ այլ բռնակամ և յանդուգն իշխանութեամբ : Տ'Օրլէանի դուքսը (յետոյ Լուի-Ֆիլիպ Ա.) զոր Շարլը Ժը խնամակալ ընտրեր էր, զաղտնի դարաներով այս հրաժարումը չ'ընդունելուն պատճառը կրնայ սեպիլ, վասն զի ոչ միայն Լաֆիթին, Լաֆայէզին, Թիէրին, Վիգույին բարեկամ էր այլ և ժամանակաւ ազատութեան համար պատերազմի մէջ ալ փայլեր էր և այս պատճառով շատերու սիրելի եղեր և շատերու ալ վստահութիւնը զրաւեր էր, իբրև ազատասէր և ազատամիտ : Ուստի Շարլը Ժ ին հակառակորդ մը զտնելու համար Օթէլ-տը-Վիլի մարդիկը, ապստամբներու կառքին դէմ, դանդաղ շուտով ընդհանուր հրամանատար տէրութեան (lieutenant-général du royaume) կը կարգեն և կը սկսին աշխատիլ որ պուրպոնեան տոհմը Ֆրանսայէն աճգամ դուրս ելլէ և ազգովին վերանորի :

Այս նպատակով ապստամբներու բազմաթիւ և սպառազէն զոհն մը կանոնաւոր զօրքերու հետ Բաժօ զօրավարին կը յանձնեն և դէպ ի Բամպուլէի կողմը կ'առաքեն որ Էրթայ Շարլը Ժը անկէ հալածէ : Ապստամբները Բարիդէ հեռացընելու վարպետ համբայ մ'էր այս, և տ'Օրլէանի դուքսին թագաւոր ըլլալու պատէհ առիթ մը..... : Օգոստոսի երեքին օրհասարակ առէն Բաժօն ապստամբ բանակը կ'առնէ և զիմազրաւ հոն կ'արշաւէ. վտանգը մեծ էր. վասն զի որչափ և ապստամբները աճահ և անսարտելի էին քաղաքի մէջ, դաշտի վրայ կռուիլ չ'էին զիտեր, ուստի հոս ալ յաղթել այնքան զիւրին բան չ'էր մանաւանդ թէ արքայական բանակը շատ հաւատարիմ գունդերէ կը բաղկանար, որոնք Բարիդի մէջ յաղթուելէ ամօթահար՝ և արքունիքին յորդորէն գոզուեալ վրիժառու ոգով կռուելու պատրաստ էին մինչև իման :

Բաժօ զօրավարը այս ամենը լաւ զիտեր, ուստի ժամանակ չը կորուստնելով յառաջ կը զիմէ, և հրաման կը տայ որ զօրքերը

տեղ մը չը դադրին և զիշերայն Բամպուլէի մօտերը հասնին, որպէս զի Կարենան անականակալ ատեն Թշնամիին վրայ ըյնալ և շփոթել զանիկա : Այս աւելի յանդգնութիւն էր. քան թէ արիւնթիւն, այլ այնպիսի շփոթալի օրերու և սպարազայի մէջ՝ յանդգնութիւնը (audace) քաջութեան տեղ կը բռնէ և յաղթելու գրեթէ միակ ճամբան է :

Երբ Բաժօ Բամպուլէէն երկու ժամ հեռու տեղ մը կը հասնի, հրաման կը տայ իր զօրքերու որ հստմէական բանակ մը շինեն, և հապճեպ տագնապով վեց հարիւր սպառազէն կը դատէ բանակէ և Տիւֆէ կտրիճ հաղարսպետին տակը, զանոնք առջնէն կ'առաքէ : Ասիկա կէս զիշերէ երկու ժամ ետքը, ինչպէս և իր զօրավարը սպասուիտէր էր, Բամպուլէի կողմերը յարձակումը կը սկսի : Շարլը Ժը հրամօծներու գոռումը և ծնդածածներու որոտումը լսելով այլ յայլմէ կը զարհուրի կը մնայ. կը կարծէ թէ իր սպարաւորքը սխալ սաշաշուի, անոր համար խոյս տալու ճար մը կը բնութեւ. ուստի ինքը և իր արքունիքը անկէ կ'ելլեն և անգառնալի կերպով կը հեռանան այս յետին սպաստանարանէն ալ : Թագաւորը ոչ միայն ղէմ դնելու ուժ ունէր, այլ և յաղթելու ալ յոյս. հապտ ինչու համար վատօրէն խոյս տալու կ'աշխատի և Կոնի սպարաւորքէն կը հեռանայ : Շատ հեղինակներ անիրաւ կերպով դատեցին Շարլը Ժը այն սպարազայի մէջ. սրտամոռնը ստել չ'իյտէ, և հիմա աներկբայելի է թէ այս Թագաւորին Բամպուլէէն վախուստը յուսահատութենէ յառաջ կը գայ քան թէ վատութենէ : Եթէ Բարիդէն հկած սրտգամաւորներու մէկին (մարեշալ Մեդոն) խօսքին չը հաւտար, շատ հաւանական է թէ սպաստամբներու ղէմդնէր, և աւելի հաւանական է թէ յաղթէր, գոնէ մէկ քանի օր : Մեդոն մարեշալը Թագաւորին վախ տալ ուղելով, յայտնի անպատկառ կը ստէ և կ'ըսէ անոր թէ՝ Բաժօին բանակը վաճսուն հաղար հոգիէ կը բաղկանայ : Շարլը Ժը զիրաւ կը հաւտայ այս խօսքին, և խորհելով թէ այնպիսի անազին բանակի մը ղէմ դնել և յաղթել անհնարին է, վասն զի իր քովը հաղիւ թէ տասնհինգ հազար զօրքի բանակ մը կայ, յետին և զառնալի յուսահատութիւն մը կը զգայ և կը սպաստաւորի իր և իրեներու կենքըը գոնէ աղատել :

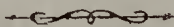
Հետեւեալ օրը ժամը 10ին Բաժօ զօրավարը յաղթանակաւ Բամպուլէ կը մտնէ, սպառտին կը տիրէ, արքունական թագը և ան-

դամանդները կը հաւքէ, կան կարասիքը ծրարել կը տայ և Բա-
րիզ կ'առաքէ յաղթութեան դրօշակին հետ միատեղ :

Այսպէս անա բռնակալ թագաւորը քանի մը օրի մէջ տէրու-
թեան հետ իր փառքը և պատիւը կը կորուստնէ. և այն որ կ'ու-
ղէր ազատութիւնը հալածել և Ֆրանսայէն անհետ ընել, հիմայ
աքսորի ճամբայի մէջ կ'ընայ և քաղաքէ քաղաք երեւալով,
տերեւածափ ճիւղի նման, ապոտամբութեան մարիկէն կը քշւի կը
հալածուի : Արդարեւ մահէն առկի սատուիկ պատիժ. այլ ո՞վ
կրնայ ըսել թէ անոր արժանի չ'է, ո՞վ, բռնակալէ մը ուրիշ, կը
յանդգնի պնդել թէ ազգի մը ազատութիւնը ոտքի տակ առնողը
այն ազգէ զուրտ չ'է և բաժանեալ չ'ը համարուի. ո՞վ, փաղա-
քուշէ մը ուրիշ, կրնայ հաստատել թէ ժողովուրդի մը արիւնը
թափողը, այն ժողովրդին դահլճը չ'է : Հայրենասէրը միայն
հայրենիքի արժանի է, վասն զի անիկա միայն անոր իրաւունքին
դէմ չ'ը զինիր, և անով միայն իրաւունք կ'առննայ անոր արեւ
փայլելու և օդը ծծելու... : Շարլը և 1815ի Պորպոնները հայրե-
նասէր ըսելու պատիւը կորուսին երբ Քոդաքներու բարեկամ և
դաշնադիր եղան... : Բամպուլլէն մինչև Շերպուր արքոր տանող
ճամբայի վրայ քաշելու տունը կարծէս թէ՛ նկուն բռնակալը այս
ամենը կը զգար և իր գէմքին այլալուծեմէ և արժութեմէ գիւրին
էր զուշակել իր սիրտին աղէջօշ մորմորը. այլ ի՞նչ ըսէ՞. այսպիսի
տրամութիւն և մորմուր մը երբեք մարդու գոթը չ'են շարժեր .
միայն մոտձել կը տան :

Օգոստոսի 10ին բոլոր արքայական ընտանիքը նաւը կը մտնէ
և Շերպուրէ հեռանալով դէպ ի Անկլիա կ'ուղղի : Նրա՞նի թէ
սրտամտութիւնը զինքը կրող ծովուն նմանէր և իր հետքը անհետ
ըլլար ապագայ սերունդի համար. այլ ոչ բնաւ. ինքը կը հեռանայ
Ֆրանսայէ, բայց իր էտեւը կը մնան երեք հազար զիակներ և ան-
թիւ վիրաւորներ : Ո՞վ Շարլը Ժ ին անունը պիտի կրնայ յիշել և
այն ոսկերտութիւնը պիտի մոռնայ. երբէք..... :

ՀԱՐՄԱՅ

ԳՐԱԿԻՏԱԿԱՆ

ԱՂԵՐՍԱԳԻՐ ԱՆԵԱԿ ՁԵՌՔԻ.

Ֆրանքլեն ոչ միայն քաջ բնագէտ էր այլ և փիլիսոփայ բարոյա-
գէտ մը. իր ամէն գրութիւններու մէջ բարութեան սէրը և ազատու-
թեան փափագը ակներեւ կը յայտնուին և մարդու հշմարիտ սփո-
փանք կը տան : Հետագայ նամակը բարակմիտ և ազգու դատում
մ'է մարդերու կուրուծեան և մտային շեղութեան : Եթէ վերի վերոյ
կարդալու ըլլայ մէկը, ծաղրելի բան մը կ'երևայ այն դատումը .
այլ ո՛վ որ վայրկեան մը հանդարտ կը խորհի, շուտով կը համոզուի
Թէ յիշաւի բնութեան օրէնքի դէմ է մարդու այն յարատեւ կամքը,
այսինքն սովորութիւնը, որ անհակ ձեռքը աշին գերի ըրեր է .
հաւասարութեան օրէնքի հշմարտութիւնը, բնաբանութիւնը ոչ
միայն կ'ընդունի այլև կը հաստատէ : Ատրձես Թէ Ֆրանքլեն ուղեր
է անհակ ձեռքին կողմէ բնութեան համար բողոքել, և անուղ-
ղակի կերպով ազատութիւնը պաշտպանել : Կը փափագէինք որ
Ֆրանքլենի ընտիր բարոյականը, որ իր սիրուն յօդածներու մէջ
կը տեսնուի և որ իր աղնիւ սիրտին օրինակն է, մեր ազգին մէջ
տարածէր : Իբրեւ փիլիսոփայ, գիտուն և բարոյագէտ՝ Ֆրան-
քլեն ընդհանուր մարդկութեան փառքն է և անոր ազատութեան
և բարօրութեան համար աշխատող նահատակներէն ամենէ
երևելին :

ԱՂԵՐՍԱԳԻՐ,

Պատանութեան ամէն բարեկամներու կը դիմեմ և կը մաղթեմ
որ զԹայի նկատումով թշուառ վիճակիս վրայ նային, և անհետ

ընեն այն նախապաշարումը որու զո՞հ եղած էս կը ճնշուիմ : Մենք երկու քոյր ենք և այնքան իրարու կը նմանինք, որ երկու աչերը մեզմէ աւելի իրարու չ'են կրնար նմանիլ. և իրարու հետ մեզմէ աւելի սիրակամ չ'էին պիտի կրնար ապրիլ եօէ մեր ծնողքը՝ քուրիս և իմ մէջ տեղը աշտաւութիւն չ'ընելով, անարգալի խտրութիւններ չը հաստատէին : Մանկութենէ ի վեր այնպէս կրթուեր էմ, որ քոյրս իզմէ վերագոյն համարելու սովորութիւն ունիմ. անիկա առաւ բոլոր կրթութիւնը. անոր համար բան մը չը խնայեցին. ընդ հակառակն զիս կոշտ և անկիրթ թող տուին որ մեծնամ : Գիր զրելու, նկարի, երաժշտութեան և ուրիշ արհեստներու վարժապետներ ունեցաւ անիկա. իսկ էս եօէ պատահաբար մատիտ մը, զրիչ մը, ասեղ մը կը բռնէի, խտիւ կը յանդիմանէի, և քանի՛ քանի՛ անգամ իբրեւ անշնորհ և կոպիտ պատիժ առի իմ ծնողքէ : Ստոյգ է որ քոյրս, քանի մը պարագայի մէջ, իս իրեն ընկեր ըրաւ. այլ միշտ կ'ուզէր որ ինքը կառավարէ, և այս կառավարութիւնը իր պատիւին կէտը (point d'honneur) կը համարէր : Ի հարկէ կը զիմէր խնձի, և աւելի փառք մը ստանալու համար զիս ալ քանի մը բանի կը խառնէր :

Մի՛ կարծէք, պարոններ, թէ այս իմ գանգատը փառասիրութենէ առաջ կը գայ. ոչ բնաւ. սիրտիս վիշտերը ուրիշ կարեւոր պատճառներէ կը ծագին : Մեր ընտանիքի մէջ սովորութիւն մը կայ որով ապրուստի հոգերը քուրիս և իմ վրայ կ'ըլնան. եօէ պղտի հիւանդութիւն մը գայ անոր վրայ, և եօէ, (այս գաղտնի կ'ըսեմ) իր յօղացաւ բռնէ, միտնքը տանջի, ջիւերու գելում (crampe) զգայ, կամ թէ ուրիշ դէպք մը գայ իր վրայ, ի՞նչ պիտի ըլլայ արդեօք մեր թշուառ ընտանիքին վիճակը : Մի՞ թէ մեր ծնողքը գտնն կերպով չը պիտի զղջան որ ի բնէ հաւասար երկու քոյրերու այսպիսի անհաւասար կրթութիւն տուին և իրարմէ տարբեր վարժեցնն :

Ա՛հ արտմալի սիրտով կ'ըսեմ, այն ատենը հարկ պիտի ըլլայ թշուառութեան մէջ մեռնիլ, և էս կարող չը պիտի ըլլամ նուազ աղէքսագիր մը ծուլումուտ գրելու, և ուրիշէ օգնութիւն խնդրելու. վասն զի այս գիրը, զոր պատիւ ունիմ ձեզ առաքելու, օտարականի մը ձեռքով գրել տալ հարկ եղաւ ինձի :

Չեղի անարժան մի՛ համարիք ուրեմն, պարոններ, ծնողքիս զգալ տալ թէ ի՞նչ անիրաւութիւն է ամէն կրթութիւնը և ինձմը քուրիս տալ և զին երեսի վրայ թողուլ, և թէ ո՞րքան հարկաւորէ

հաւատար բաշխել այն խնամք և սէրը իրենց բոլոր զաւակներու վրայ .

Եւ, խորին յարգանքք, Պարոններ,
Նուապտ ծառայունի ձեր,

Ահեակ ձեռք :

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

ՎԻԿԴՈՐԻԱ ԹԱԳՈՒՀԻՆ

Քանի մը օր է Անկլիայի թագունին Բարիդ է. մայրաքաղաքիս բոլոր օրագիրները անոր զովէստով և համբորդութեան բերաղջի պարագաներով լի են, ու միաբերան կը գուշակեն թէ Ֆրանսայի թագաւորի և Անկլիայի թագունին այս սիրայօգ տեսութիւնը նոր քաղաքականութեան մը ամուսնութիւն կրնայ սեպւիլ, և թէ անկէ շատ բարիք յառաջ պիտի գայ մարդկային աղջի ընդհանուր բարօրութեան և լուսաւորութեան համար : Արեւելքը քաղաքական խնդիրներու վրայ զրելու իրաւունք չ'ունի. ուստի միայն կը մաղթէ որ այս գուշակութիւնը լիօրէն կատարի. թէպէտ և պատմական ուշադիր նկատում մը արքայական տեսութիւններէ զրեթէ միշտ հակառակ հետեանք մը ծագելը կը հաստատէ : Ինչ և ըլլայ այս հետեանքը, Վիկտորիա թագունին Բարիդ զալը մեծ և նշանական դէպք է Ներոպայի, մանաւանդ Ասիայի, այժմեայ վիճակին նայելով. անոր համար արժան կը համարինք համառօտիւ անոր և իր

երիկին կենադրութիւնը տալ (1) ուրիշ օրագիրներէ առնելով, և մեր ամենական կարծիքը յայտնելը ուրիշ պարագայի պահելով :

Վիկտորիա թագուհին 1819, մայիսի 24ին ծնած է Քէնդ (Kent) գոթքսի և գոթքսոնիի ամուսնութենէ : Միամօր է. և զեռ եօթ ամառան չ'էր, երբ իր հայրը մեռաւ Անկլիայի մէջ. իր դարմը, մօրը կողմէ, Լուիդ-Վիկտուար-Սաքս-Բոսպուրի իշխանութիւնն կը ծագի (1834) : Քէնդի գոթքսը, Վիլլիամ Դ. թագաւորին պայազատ ժառանգն էր. ուստի, ինչ ժամանակ ասիկա անդառակ մեռաւ 1857, յուլիսի 20ին, Անկլիայի թագը Վիկտորիային ընկաւ, որ ան ատենը տասնութ տարեկան օրիորդ մ'էր : Վիլլիամ Դ. ոչ միայն Մեծ-Պրիգոնիայի թագաւոր էր այլ և Հանովրի. այլ այս տէրութեան օրէնքը չ'էր ներեր որ օրիորդ մը ածուր էինէ, թագ կապէ և տիրէ. ուստի Վիլլիամ Դի մահուանէ ետեւ հարկ եղաւ որ Անկլիայի տէրութիւնը Հանովրի վրայ ունած պատուանունը կուրուանէ, դոր Փոքր Ա. է ի վեր միշտ կը պահէր : Այսպէս ան պիտի մը գտաւ Անկլիայի իշխանութիւնը որ կը ծանրանար Հանովրի վրայ երկար ժամանակէ ի վեր, և որ, շատ պարագայի մէջ, նեղութիւնէ և զժառութիւնէ ուրիշ բան չ'էր պատճառած :

Վիկտորիային կրթութիւնը շատ զգուշութեամբ եղաւ, և Վօր-Քէօնպերլանի գոթքսոնին շատ կ'աշխատէր որ իր աշակերտը Անկլիայի սահմանադիր օրէնքներու համեմատ վարժուի, ազատ ոգի մը առնէ, և այն սահմանադրութեան սիրովը մեծնայ, որպէս զի օրմը, խոհեմ և օրինաւոր կերպով մը կառավարէ իր երկիրը և ժողովուրդը ու բռնակալ տէնչերէ հեռու կենայ : Վօր-Քէօնպերլանի գոթքսոնին յառաջագէմ (wig) քաղաքագէտներու կողմնապահ էր. վասն որոյ ամէն ճիշդ կը թափէր որ Վիկտորիա ոչ այն կողմին հակի և յետագէմներէ կամ աղնուականներէ (tory) զգուշանայ և եթէ հարկը ստիպէ, այն ատենը միայն այն կողմէ պաշտօնաւոր մը ընտրէ : Այս լուսամիտ տիկինը իր ջանքը չը կորուս. Վիկտորիան, ժամանակաւ, լուսամիտ և ազատասէր

(1) Այս բառը ֆրանսերէն biographie բառին կրնայ յարմարիլ, և կենագիր, կենագրական բառերը biographie, biographique տեղ գործածիլ : Մեր լեզուի մէջ ուղիորաբար կեանք բառը բարդելու ատենը քէն և ի կը փոխի, այլ ընտիր մատենագիրները այս ստառը շատ տեղ կը վերջընեն, ինչպէս յոյսնի է հետագայ բառերէ, կենակից, կենաւոր, կենաւոր, կենարար. որ շատ ընտիր բառեր են :

Թագունի մը եղաւ, և շատ սրարագայի մէջ յայտնի ըրաւ Թէ ար-
ժանի է այն վեհ վառքին որով մինչև հիմա կը վառաւորի, ոչ
միայն իր ժողովուրդէ այլ և օտար ազգերէ :

Իր կրթութիւնը քաղաքական ուսումի վրայ միայն չ'էր կայա-
նար. ընդ հակառակը ասպագայ Թագունին մեծ եռանդով զիտու-
թիւններու և ամէն տեսակ աղատական արհեստներու կը պարա-
պէր. շատ զիտութիւններ գրեթէ կատարեալ սովորեցաւ, և երաժշ-
տութիւնը, նկարը, քանդակը (gravure) այն աշտիճան յաջող
կերպով կը մշակէր որ հեղինակ մը կ'ըսէ իրեն համար « Լծէ այս
օրիորդը բամբիշ չը ծնանէր, անտարակոյս մեծ արհեստուոր
(artiste) մը կ'ըլլար » :

Երբ ածուր հասաւ, Վիկտորիա ընդհանուր սէր և ուրախութիւն
պատճառեց բոլոր Անկլիայի. ինչու որ իր բնական համեմարը և
համեստութիւնը ամենուն յայտնի էին և ամէն մարդ համոզեալ
էր Թէ՝ անոր նման տիկինի մը ձեռքը անհնարին է որ աղատու-
թիւնը ճշշուի և հալածի : Աշխարհի ամենէ ազատ ազգը իրաւունք
ունէր պայպէս հաւատալ. Վիկտորիա իր նախորդ Թագաւորներէ
տակի զոյշաբար այն քաղաքական դրութիւնը կը կատարէր որ
անկիւններու համար առակ մը հղած է. — Թագաւորէ, այլ ոչ
տիրէ. (le roi règne et ne gouverne pas) :

Ինչպէս և վերը ըսինք Վիկտորիա ածուր Էնկելու ժամանակը
առանտուր տարեկան էր, Թէպէտ և իր զէմբը բնական գեղու-
թիւն մը չ'ունէր, սակայն շատ սիրուն և նշանատր էր. վրան
որոյ Լոնտրայի մէջ անոր սիրահարուիլը նորեքը (mode) բան մը
սեպեցաւ : Ամէն ազնիւ երիտասարդ կը շանար որ ամուրի Թա-
գունին հաճելի ըլլայ և անոր սիրտը իրեն զրաւէ : Աշխարհի
վրայ տարօրինակ մարդէր պակաս չ'են. այլ կրնայ ըսիլ Թէ
Անկլիա ամենէ վերագոյն և Թեթևամիտ շիւթթիկներու (1) ժամա-
ղիր տեղի մ'է, և կարգէ զուրս զէպքերու և այլանդակ վարքի
տեսարան մը եղած է ի վերուստ անտի : Ուստի երբ նորընտիր
Թագունին կառքով պալատելու կ'երէր կամ տեղ մը կ'երթար, ան-
ձանօթ սիրահարներու խումբէ մը զրեթէ կը հալածէր : Կ'ըսի

(1) Այս բառը Եւրոպի և տրիշ քանի մը քաղաքներու հայերը կը գործա-
ծեն. որքէ կը գայ չ'ենք զիտէր, այլ ֆրանսերէն lion կամ dandy բառե-
լու ուժը ունի, և հանած-վարած ի կամ շուտիկի նման անդիւրբաւ մ'է :

թէ նորաստի յարտերէ մէկը այնքան սիրամոլ վարը մը ունէր և այնքան յանդուգն կերպով կը յայտնէր զան, որ տէրութիւնը ստիպուեցաւ բռնել տալ և Հնդկաստան առաքել որ երթայ հոն քիչ մը ուշաբրի և իր սէրը մոռնայ :

Վիկտոր Դը մեռնելէ ետև Անկլիայի թագաւորութիւնը յառաջագէտ պաշտօնատարներու տնտեսութեամբը կը կառավարէր. ասոնց պարագլուխ էր լորտ Մելպուրնը (Melbourne) : Վիկտորիա զանկեալ շատ կը յարգէր և շատ վստահութիւն ունէր անոր վրայ, ուստի չ'ուզէց բան մը լիովնել և պաշտօնեայ մը վար առնել իր կառավարութեան առջի օրերը. ասոր վրայ աղնուակամները քիչ մը մոմուսցին, այլ այն դժգոհ միմունջը հանրական գովեստի և ուրախութեան մէջ անխելի եղաւ :

Վիկտորիայի թագ առնելու հանդէսը մեծ շուքով կատարեցաւ 1857, յունիսի 28ին : Այս հանդէսը մեր դարու ամենէ արտաքոյ կարգի և հինումին տեսարանը կրնայ համարուիլ. հանդիսատեսը ղլմըը միջին դարու մէջ կը կարծէր նոյն ամէն արարողութիւնները տեսնելով որ հիմա ուրիշ երկիրներու մէջ գրեթէ անսովոր բան մը եղեր են : Անկլիայի այժմեայ լուսաւորութիւնը և օրէնքներու նշանները ու շատ անգամ բորբոսալի կողմը տեսնելով, մէկը չը կրնալ չը համոզուիլ թէ այս ազգէ աւանդապահ ազգ քիչ կայ երկրի վրայ :

Այս արարողութիւնը մանր նկարագրելը անհնարին է յօդուածի մը մէջ. ուղղող կրնայ Ետմոն Թեքսիէին զբըռկը կարգալ և ամէն պարագայ տեղն ի տեղ հասկնալ. մենք անոր մէջէ քանի մը նշանակելի բան միայն կը քաղենք :

Երբ թագուհին Վեստմինստըր արքայարան կամ Եկեղեցին (Westminster-abbey) կը հասնի տնօրէն անհամար բազմութիւնով, սենեկի մը մէջ կը քաշի որ արքայական հագուստը առնէ : Հագուստէ ետև, երբ կրօնական պարտքերը կը կատարէ անիկա, Քեանդըրպերի Արք Եպիսկոպոսը յառաջ կ'անցնի և ժամին արեւելեան կողմը, ուր կը գտնուէր թագուհին և որ տեսարան կ'անուանի, երթալով կ'ըսէ ժողովուրդին,

« Պարոններ ձեզի կը ներկայեմ, Վիկտորիա թագուհին, Թագուհի հաւաստի (incontestée) այս տէրութեան. ուստի զուր ամենքդ, որ հոս եկեր էք այսօր յարգանք նուիրելու, կ'ուզէք մի՞ յարգել » Արքեպիսկոպոսը չորս անգամ այս խօսքը կը կրկնէ,

տեսարանին չորս կողմը դառնալով. և ամէն անգամին թագունին ժողովուրդին կողմը կը դառնայ և ժողովուրդը կը սկսի պոռայ, Մատռած փրկե րազառին (God save the queen) : Ետքը Արքեպիսկոպոսը կ'ըսէ անոր,

« Տիկին, կ'ուղէ՞ք այն երգումը տալ որ ձեր նախորդները սովորածին ունին տալու » :

Եւ թագունին կը պատասխանէ « կ'ուղեմ » :

— « Կ'ուղէ՞ք հրապարակաւ խոստանալ և երգում տալ թէ Մեծ Պրիզմախայի և անոր հպատակ երկիրներու ժողովուրդը պիտի կառավարէք պատգամատունին սահմաններու (statuts), օրէնքներու և սովորութիւններու համեմատ կամ հնազանդելով » :

— « Հրապարակաւ կը խոստանամ » :

Այս և ասոր նման խոստումներ կ'ընէ թագունին, որոնց մէջ նշանակելի է բողոքական կրօնը յամենայնի պաշտպանելու երդումը և խոստումը : Այնուհետեւ կը սկսի օծումին հանդէսը. անկէ ալ ետքը տէրութեան թրակիրը (porteur de l'épée d'État) թուրը կը հանէ Արքեպիսկոպոսին կը տայ որ կ'ըսէ,

« Աւստ արքայական թուրը որ սուրբ Եկեղեցոյ պաշտպանութեան համար պահեալ և օծեալ է, և զոր հպիսկոպոսները քեզ կը տան, թէպէտեւ իրենք արժանի չ'են այսպիսի ընծայ մը ընելու, այլ սուրբ առաքելներու իշխանութեամբ օծեալ ըլլալով կը համարձակին » : Այս ըսելէ ետեւ Արքեպիսկոպոսը, ուրիշ երևելի կարգաւորներու հետ, թագը կ'առնէ, կ'օրհնէ, թագունին զլուխը կը դնէ և բոլոր ժողովուրդը նորէն կը պոռայ, Մատռած փրկե րազառին : Անատեն թմբուկները կը դարնեն, սրինգները կը սուլան, փողերը կը հնչեն և ծնղանօծները կը գոռան... :

Աս արարողութիւնէ ետքն ալ թագունին ծունրի վրայ կը զայ և կ'օրհնուի. յետոյ աստուածաշունչ մը ընծայելու հանդէսը կը կատարուի... :

Մինչ այս մինչ այն Վիկտորիային սիրահարները շատնալու վրայ են, և ամէն օր մէյմէկ լուր և ծաղրալի դէպք կը պատմուին. տէրութիւնը աս ամենուն առաջըր տոնելու համար զանիկա կարգելու սրտշում մը կ'ընէ, և հրաման կը տայ որ սիրահարներու մէջէն իր ընտրութիւնը ընէ այն պայմանով որ սիրականը բողոքակրօն ըլլայ : Վիկտորիան իր ազգականներէ մէկը կ'ընտրէ և

Ալպէր տը Սաքս-Քոպուր-Կօծա իշխանին հետ կը նշանուի : Այս իշխանը շատ աղւոր էրիտասարդ մ'էր և իրմէ երկու ամիս պահաս տարիք ունէր :

Թագադիր հանդէսէ գրեթէ երկու տարի ետքը, 1840, փետրուարի 10ին ամուսնութեան հանդէսը կը կատարուի և Թագունին ուրիշ պսակ մ'ալ կ'ընդունի սիրոյ ձեռքէն, որ իրեն առելի երջանկութիւն տուաւ աներկբայ, քան թէ իշխանութեան պսակը :

Ան ասեանները, ինչպէս և այսօր, Արեւելեան խնդիրը երևան կ'ենէ, և նորէն կը յուղէ Ներսիսայի բոլոր տէրութիւնները. այլ 1840ին Անկլիան ոչ միայն Ֆրանսայի հետ համամիտ չը քալեր, այլ և անոր հակառակ կողմը կը բռնէ, անոր համար այս երկու տէրութիւններու մէջ քիչ մը պաղտօնիւն կ'ընայ մինչև Թիէր պաշտօնակալին վար առնուիլը : Ամէն մարդ կը յիշէ թէ, ան ժամանակ, Ֆրանսան Թիւրքիայի պաշտպան էր, և 1840ին Լուի-Ֆիլիք Ա. և իր կարճատես պաշտօնատէրը Նեպոլէոն փոխարքային օգնական կ'ուղէին ըլլալ, սակայն այնպիսի թոյլ և յոյլ կերպով որ զիր զրելէ, ճառեր ըսելէ և մեծ մեծ կոտորելէ ուրիշ բան մը չ'ըրին :

Փոխարքային հնազանդութենէ ետև Լուի-Ֆիլիք կը հասկընայ իր ըրած սխալը, արտաքին քաղաքականութեան ուրիշ ճամբայ մը կը տայ և կ'աշխատի Անկլիայի տէրութեան հետ նորէն սիրոյ կապը հիւսել : Այս նպատակաւ անոր Թագունին սիրտը կ'ուղէ առնել և կ'աղաչէ դանիկա որ հաճի Ֆրանսա զալ և քանի մը օր իրեն հետ տեսնուիլ : Շատ դժուարութիւններէ ետքը Վիկտորիա կը դիմանի Լուի-Ֆիլիքին աղաչանքին, այլ իր պաշտօնակալները և պատգամատունը չ'են թողոր որ Բարիդ երթայ, միայն իշխանութիւն կը տան որ Սօ քաղքի մէջ Ֆրանսայի Թագաւորին հետ տեսնութիւն ընէ : Վիկտորիան 1845, սետեմբերի 2ին Ֆրանսա կը հասնի, շատ սէր և ընդունելութիւն կը գտնէ, և չորս օր հոն նստելէ ետև հաշտ և զոն սիրտով իր մայրաքաղաքը կը դառնայ : Այն Ժամանակի օրագիրները զովիստով և զուշակութիւնով լի են, այլ աս տեսութենէ երկարատև հետեանք մը չը ծագիլը քանի մը տարի ետքը յայտնի կ'ըլլայ : Լուի-Ֆիլիք Ա. թէպէտ և հարպիկ մարդ մ'էր, այլ ընտանեկան շահը միշտ և յամենայնի բնութելով, իր տղաքներու մէկուն կարգուելու առննը նորէն Անկլիայի կասկածոտ տէրութեան սիրտը կը վերաւորէ, և

գժտութիւնը, որ անկէ կը ծնանի, գրեթէ մինչև իր առոտէ գլխի վայր ընկալու և արքայը երթալու օրը կը տեսէ :

Վիկտորիայի առջի գալուստը Ֆրանսայի մէջ շատ աղղում ընէին այն ատենի պատմութիւնէ յայտնի է. հեղինակները հազարամէկ դէպք կը պատմեն . մենք հետագայ յարալէսը կը յիշենք միայն՝ որ իր բարի սիրտին շատ պատիւ կ'ընէ : Օր մը Վիկտորիան ևօ գտնուած ժամանակը, Ժօէնվիլ իշխանին հետ թև ի թև պտուտելու կ'ելլէ և ծառաստանին մէջ ժամերով շրջելէ ետե՛ս անկէ դուրս հանդիսատեսներու խումբի մը կը մօտենայ : Նրբ հոն կայնած հետաքրքիր աչերով բաղմութիւնը կը դիտէ կը դնէ, պղտի Սալօյար աղջիկ մը իր շուծակը (vielle) բռնելով անոր քովը կը գայ անտարբեր դէմքով մը : Թագուհին անոր համարձակութիւնը և հետաքրքրութիւնը տեսնելով « ինչու, աղջիկ, մինչև ևօ եկար, կ'ըսէ անոր : — Նրբ Տիէր էի, պատասխանի կը տայ ասիկա միշտ անվրդով մնալով, խնայայ թէ հոս Թագուհի մը կայ . Էս ալ ուրիշներու հետեւելով եկայ որ զանկա տեսնեմ » : Վիկտորիան չէր գիտեր թէ աս Սալօյար ըստած աղքատները ինչ տեսակ էակներ են. ուստի երբ Ժօէնվիլ իշխանը անոր կը պատմէ թէ ինչպէս անոնք իրենց հայրենիքը անօթի ծարաւ թող տալով Ֆրանսա կը գտն, և մօրալով աշխատելով քիչ մը զրամ կը հաւաքեն և նորէն հայրենիք կը դառնան անլուր անտէս տառապանք կրելէ ետև , Վիկտորիան իշխանին այս խօսքերէ ի գոթ կը շարժի, և իր առջև տեսնելով թշուառութեան արհեստի և կենդանի օրինակը « Աղջիկս, կ'ըսէ անոր անուշ ձայնով մը, ան սա ոսկինքը (Շաշայեռն) և երբեմն միտքդ բէր Անկլիայի Թագուհին » :

Սալօյար աղջիկը, որ իր կեանքի մէջ ոսկի տեսած չ'էր, ուրախութենէ ինչ ընելը չ'իյտէ, և աղայական շարժումներով բարերարութիւն գոհանալով կ'ոտոտտէ և կը հեռանայ անկէ :

Վիկտորիա փառասէր և կրակոտ բնութեան տէր չ'է. ընտանի կեանքը առիւ լաւ կը համարի . քան թէ քաղաքական մրրկալի վիճակը, և տարիին մեծագոյն մասը իր պալատներու մէջ քաշած, արքունիքով սիրաւէտ և հանդարտ կեանք մը կը վարէ : Ինչպէս և առաջ ըսինք՝ արհեստները և նկարը շատ կը սիրէ ու ճշմարիտ համճարով մը կը քանդակէ կամ կը փորագրէ : Ար պատմելու թէ Ժիւտով անուն մէկը փափագելով անոր երեկի քանդակներէ քանի մը հաւանք քնքի, անհաւատարիմ սպասեակներու հետ

խօսքը մէկ ըրաւ, ստակ տըւաւ անոնց եւ իվերջէ իր նպատակին հասաւ : Այլ տեսնելով որ գողութիւն օրինակները ընտիր բաներ են շահադէտ կամքով զանոնք վիճազրել եւ տպել տալու յանդգնեցաւ : Դիւրին է երեակայել թէ այնպիսի արքայական ձեռքէ էլնող աշխատութիւն մը՝ ինչ կերպամէնուն հետաքրքրութիւնը շարժեց մտնաւանդ Լոնտրայի մէջ որու բնակիչները նորելուկի վրայ կը խնայան :

Ամէն կողմէ գնող գնողի կ'ըլլային եւ քանի մը օրւան մէջ ժիւտժը սկսաւ խելքէ դուրս ոսկի կուտել. իր խանութը առաւօտէ մինչեւ երեկոյ գնորդներով լի էր : Վիկտորիան իմանալով որ իր բանդակները գողցուեր եւ տպեր հրապարակաւ կը վաճառուին շատ դժարեցաւ, այլ չը կրնալով վաճառականին զպիլ, ի դատ կոչեց զանիկա իրբն գող : Ասով ժիւտժը աւելի մեծ համբաւ առաւ, եւ իր վիճագիր քանդակներու օրինակները գրեթէ ձեռքէ ձեռք կը յափշտակէին : Այսպիսի յանդուգն և անարժան վարումի համար դատարանները ժիւտժը 200 լիրայ տուի եւ մէկ տարի բանտի դատապարտեցին, եւ գող սպասեակները սղալատէ դուրս եղան : Նոքը թագունին գթալով ներում տըւաւ ժիւտժին, այլ ժողովուրդը այնքան կատղեր էր անոր վրայ, որ ստիպեցաւ իր հայրենիքէ ելնել եւ օտար երկիր՝ ապաւինիլ վախճալով որ զլխուն բան մը չը հանդիպի :

Ալպեր իշխանն ալ իր զգօնութեան եւ հանճարին համար կը գովէի, այլ էրը թագունին հազիւ թէ կը թագաւորէ, իր երիկին ինչ կը մնայ ընել. քաղաքաքան իրերու խառնըւելու իրաւունք չ'ունի, եւ եթէ թեթեւ կերպով սահմանադիր օրէնքէ հեռանայ, այնպիսի կերպով կը յանդիմանի օրագիրներէ եւ ժողովակներէ, որ կը ստիպուի հրամայ ակամայ նորէն իր ընտանեկան կեանքին դառնալ : Ա՛ճաւի, այլ չ'ենք կամիր հաստատել, թէ բիչ մը յետադէմ է եւ այս ետքի առնչները Ռուսիայի կողմը բռնի էր :

Լոնտրայի օրագիրները այս շշուրէ արժեքնալով այնպիսի անհաղին կերպով սկսան անոր դէմ գրել՝ պողալ, զսէլ եւ յիշել տալ իրեն թէ՛ իր կրնէ եւ դաւակներէ ուրիշ բանի մը չը կրնար խառնել, որ պատգամատունը անգամ սկսաւ յուզիլ եւ ի զգաստութիւն հրաւիրել զանիկա : Օրագիրներէ մէկը համարձակեցաւ մինչեւ պահանջել որ իբրեւ Ռուսիայի կողմնապահ բռնուի, դատի եւ բանտ դրիւն : Վերստին կ'ըսենք. չ'եմք զիտեր թէ օրագիրներու այս շշուրը որչափ իրաւ եւ հիմնաւոր է :

Վիկտորիա և Ալյէր ուժը դառակ ունին հիմայ, չորս տղայ և չորս աղջիկ : Ահա կարգաւ անոնց անունը :

ՎԻԿՏՐԻԱ — Ատէլայիտ-Մարի-Լուիզ. ծնեալ ի 21 նոյեմբերի 1840 : Իշխանունի արքայաղարմ :

ԱԼՊԵՐ — Էնտուար, Կալի իշխան. ծնեալ ի 9 նոյեմբերի 1841 : Իշխան արքայաղարմ :

ԱԼԻՍ — Մօտ-Մարի. ծնեալ ի 25 ապրիլի 1843 :

ԱԼՖՐԷՏ — Էրնէստ-Ալյէր. ծնեալ ի 6 օգոստոսի 1844 :

ՀԵԼԵՆ — Օհրատ-Վիկտորիա. ծնեալ ի 25 մայիսի 1846 :

ԼՈՒԻՋ — Քարօլին-Ալյէրդ. ծնեալ ի 18 մարտի 1848 :

ԱՐԹՒՐ — Ուլիամ-Բաթրիք. ծնեալ ի 1 մայիսի 1850 :

ԼԷՕՔՕԼ — Տեօֆան-Ալյէր. ծնեալ ի 1 ապրիլ 1855 :

Վիկտորիա Թագունին օր մը Լուի-Ֆիլիբ Ալի հետ խօսելու տառնը հստմայեցի տիկնի խօսքը կրկնելով ըստ անոր « Արքայ Թագակիրներու հարստութիւնը իրենց դառակներն են » — Այո՛ Թագունի, յայտ մասին մեր հարստութիւնները իրարու հաւասար են : »

Վ Ի Պ Ա Կ Ա Ն

ՍԻՐԻՔԱ (4)

Մարեշալունին մեղմով արտասուքը կը սրբէր, բերանը չ'էր բանար և խնդիր մը չ'էր ըներ. Շարլը ընդհակառակը խնդիրներով զիս կը տագնաւէր : Հիմայ չ'էմ յիշեր թէ ինչ պատասխան տուի այն վայրկեանի մէջ. իբրև պատճառ իմ նուագումի տօծը, պտոյտի երկարութիւնը, յառաջ կը բերէի. անիկա այս սուտին հաւատայ, և սիրտս տակի դառն եղաւ գիտելով որ կը հաւատայ : Մէկէն

(4) Տես Արեւելք թիւ Ա. Բ. Գ. Է. Դ :

արտաւորը չորցաւ աչերուս վրայ, և կ'ըսէի իւրովի — ուրեմն այսչափ դիւրին է եղեր խաբել այն սիրտերը որ ուրիշ տեղ կապեալ են սիրով. ուստի ձեռս թօթւեցի ետքաշեցի, և երեսէ հանդարտ երեւալ կը ջանայի : Իր սովորութեան համեմատ Շարլը ելաւ իր սիրունիկին գնաց ծամը հինգին. ասով իմ սիրտը վիրաւորեցաւ, վասն զի կը վաւազէի որ իս այն վիճակի մէջ տեսնելով, քիչ մը անհանգստութիւն ցուցէնէ իր կողմէ. միտքս դանդաղ արգիլել չ'էր, ինչ և ըլլար անիկա պիտի երթար, և ես պիտի ստիպէի որ երթայ, այլ կ'ուզէի որ իմ հրամանով ըլլար այն, որպէս զի կարենամ ըսել թէ իր երջանկութիւնը ինծի պարտաւոր է այն իրիկուն. եթէ այսպէս կատարէր ես պիտի մխիթարէի : Այլ շատ զգոյշ կ'ըլլայի որ Շարլը սիրտիս այս շարժումը չը զգար : Փափուկ զգայունները տեսակ մը ամօթ ունին, եթէ մէկը չը մարգարէանար զանոնք, անհնարին է որ կատարեալ յայտնուին. կարծես թէ զանոնք լիօրէն զգալու համար երկու սիրտ համակիր ըլլալու են :

Հազիւ թէ Շարլը տունէ հեռացեր էր, և անա տէնդը ամենի կերպով սկսաւ զիս չարչրկել, և հետեւեալ երկու օրէրը աւելի սաստիկ եղաւ : Մարեշալուհին իր սովորական բարութիւնով իս կը զարմաներ. կը յուսահատէր որ ես այն վիճակին մէջ եմ և որով անհնարին կ'ըլլար իս Բարիդ տանիլ, ուր ինքը պիտի երթար հետեւեալ օրը Շարլին հարսնիքը կատարելու համար : Բժիշկները մարեշալուհին ըսին թէ, եթէ իս Սէն-ժերմէն ծողլու ըլլայ, իմ փրկութեան պատասխանատու կրնան ըլլալ : Ի վերջէ անիկա հաւանեցաւ, և երթալու վայրկեանը այնպիսի քնքուշ սէր մը յայտնեց ինծի որ պահ մը սիրտս հանգարտեցաւ : Այլ, իր մեկնելէ ետքը, կատարեալ և իրական (réel) միայնութիւնը, ուր կեանքիս մէջ առջի անգամ կը զանաւորէի, խորին յուսահատութեան մը մէջ նետեց զիս : Այն ատենը կը տեսնէի թէ իրօք կը կատարի այն վիճակը որ երեակայութիւնս շատ և շատ անգամ նկարեր էր առջիս : Ես հոն ինէ սիրեալ անձերէ հետ, կը մարէի կը մեռնէի և իմ արտմայի ուղերքը անգամ մինչև անոնց ակունքը չ'էին երթար : Աւանդ. անոնց ուրախութիւնը պիտի վրդովէին եթէ լսէին ըլլային : Ես կ'երեակայէի թէ անոնք երանութեամբ զինով, կիսամեռ Ուրիքայէ հետ, բոլորովին ուրախութեան աճնատու եղեր էին : Վեանքի մէջ Ուրիքան զանոնք միայն ունէր իրեն մխիթար. այլ անոնք Ուրիքային կարօտ ան-

գամ չ'էին . մարդ մը Ուրիքային կարօտ չ'էր : Կեանքին անօգուտ
և անպիտան ըլլալու անոնի զգայումը, ուրիշ ամենէ առելի
մարդու սիրտը աղէյօջ կը պատառէ : Եւ այն վայրկեանի մէջ
ինծի այնպիսի կեանքէն գանձիլ մը զգալ տըւաւ, որ արտի մտօք իմ
հիւանդութեամբ մեռնիլ կը վաւազէի : Բերանս չ'էի բանար ,
կենդանութեան նշան մը չ'էի տար, և այս խորհուրդը միայն որոշ
կերպով յայտնի էր ինծի . թէ մեռնիլ կը վաւազիմ : Ուրիշ ժա-
մանակ առելի մտայող կը գտնուէի . միտքս կը զարվեր ինչ անգամ
Շարլին հետ անտառակին մէջ ըրած խօսքերու ամէն մէկ բառե-
րը, անոր նկարագրած ուրախութիւններու ծովը կը տեսնէի, և
կ'երեակայէի թէ անիկա հոն կը լողայ : Երբ ես էրեսի վրայ լքեալ
կը մեռնէի, միտքս մահու առջեւ և միտքս կեանքի մէջ : Այս տե-
սիլը այնպիսի գոգիւ մը կը տար ինծի որ կսկիւնէ առելի դառն էր :
Անհիմն կարծիքներ կը շինէի միտքիս մէջ այս նոր զգայումը ինծի
ընդունելի ընելու համար . կ'երեակայէի թէ Շարլը Սէն-Փէրմէն
եկած ըլլար և մէկը ըսեր թէ — Ուրիքան մեռաւ : Կարծելի՞ էքեղ
հիմա, սիրելի բժիշկ, թէ ես ան ատենը անոր տրտմութիւնը էրե-
ակայելով կը բերկրէի . այս տրտմութիւնը իմ վրիժառուս կ'ըլ-
լար . և ի՞նչ բանէ արդեօք, Մեծդ աստուած . յիշան՝ զի ոմնիկա
կեանքիս պահապան հրեշտակը եղեր էր : Այս սոսկալի խորհուրդը
շատ չ'անցաւ ինծի սարսափ մը տըւաւ, և նշմարեցի թէ՛ եճէ
տրտմութիւնը սխալ մը չը համարիր, ինծի պէս անով զրաւիլը
մեղսալի բան մը կ'ըլլար : Այն ատենը իմ տեսիլները ուրիշ կեր-
պարանք մը տոխն . աշխատեցայ որ իս յաղթեմ և սիրտիս մէջ
ուրիշ ուժ մը գտնեմ որ իս շարժող զգայումները նուաճեմ . այլ
այս ուժը, ուր որ կը գտնուէր, ես հոն չ'էի բնտուեր : Ես իմ ապե-
րախտութիւնը տեսնելով ամօթով եղայ : Պիտի մեռնիմ, կ'ըսէի
հարովի, կ'ուզեմ մեռնիլ, այլ չ'եմ ուզեր որ ատելի կիրքերը սիր-
տիս մէջ արմատ մը գտնեն : Ուրիքա անժառանգ (deshérité) էակ
մ'է, այլ անմեղութիւնը գոնէ իրեն կը մնայ, չը պիտի ներեմ որ
այն արատի ապերախտութիւնէ : Ստուերի նման երկրէ պիտի
անհետ ըլլամ, այլ գերեզմանի մէջ գոնէ խաղաղ պիտի ծաղւիմ :
Ո՛վ աստուած իմ . արդէն անոնք կատարեալ երջանիկ են, այլ եճէ
այն չը բաւէր ամէր անոնց նաև Ուրիքայի բաժինը և ներէ՛ որ
մեռնի ինչպէս աշխանային տերև մը կ'ըյնայ : Մի՞թէ բաւական չ'է
դեռ կրած վիշտս :

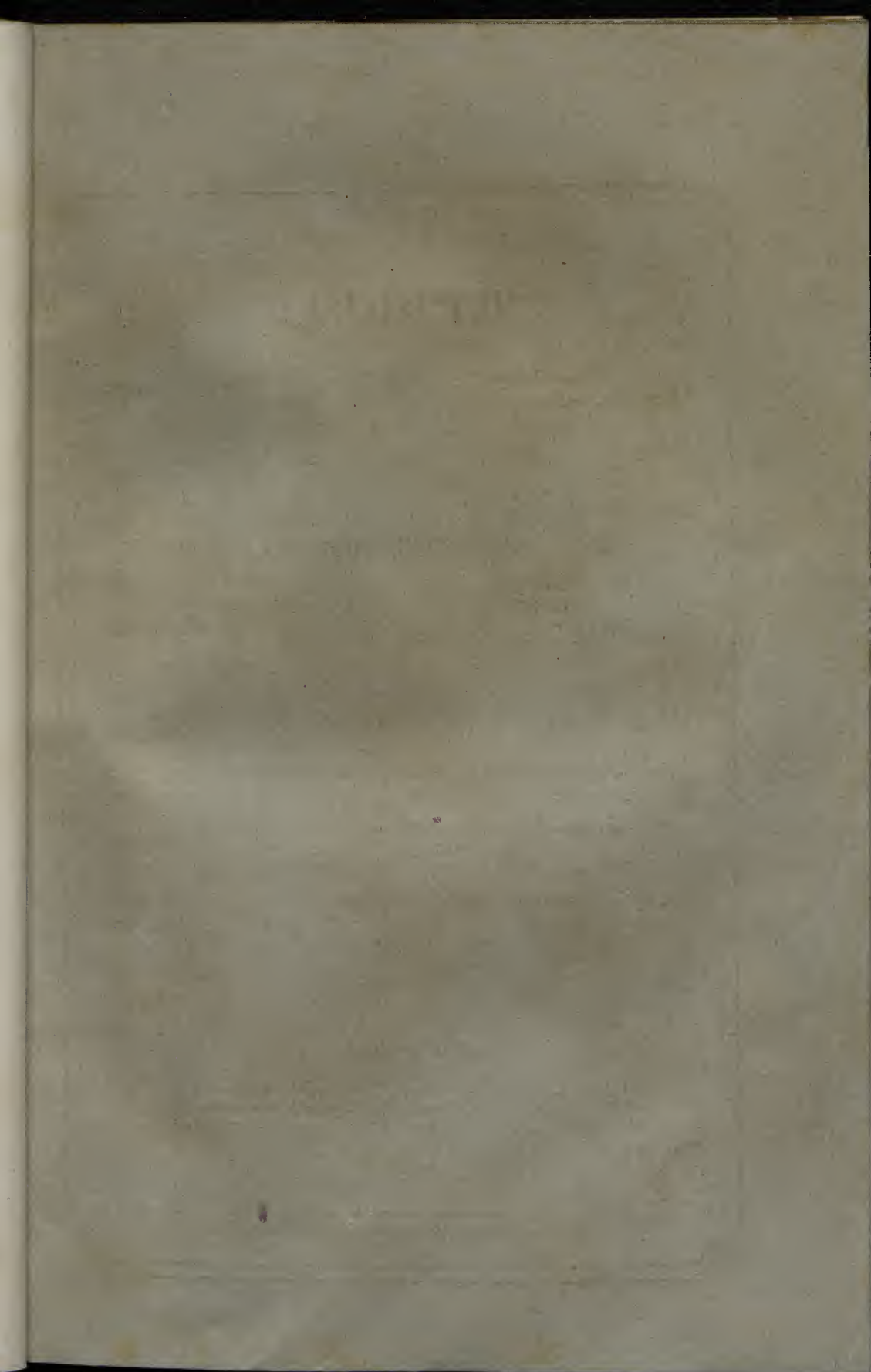
Այս հիւանդութիւնէ, որ կեանքս վտանգի մէջ դրաւ, աղատե-

ցայ, այլ այն հալւմաշ վիճակի մը մէջ ըյնալու համար, ուր վիշտը առաջին տեղին ունէր : Շարլի հարսնիքէ Լուս, մարեշալուհին հկաւ Սեն-ժէրմէն բնակեցաւ . անիկա հոն տեսնուելու կը գար շատ անգամ այլ միշտ Անաիսի հետ : Երբ այս երկուքը հոն էին, սիրտս աւելի կը տառապէր կը չարչրէր . չ'իյտեմ թէ երանութեան պատկէ՞րը տեսնելով անոնց վրայ իմ թշուառութիւնը աւելի զգալի կ'ըլլար սիրտիս, ու թէ Շարլին ներկայութիւնը ինծի յիշել կը տար մեր հին բարեկամութիւնը . Էրբէմն կ'աշխատէի ուռջի Շարլը գտնալ, այլ հիմա զրեթէ անծանօթ եղեր էր ինծի անհկա :

Սակայն անհկա առաջ ինծի ի՞նչ կ'ըսէր նէ, զրեթէ նոյնը հիմա ալ կ'ըսէր, այլ իր հին բարեկամութիւնը ներկայ բարեկամութեան նման էր ինչպէս որ շինծու ծաղիկ մը համարիւ ծաղիկի կը նմանի . կեանքէ և հոտէ զատ՝ այս երկու ծաղիկը տարբերութիւն մը չ'ունին : Շարլը իմ հալւմաշ հիւանդութիւնը բարքիս փոփոխութեան կը տար . կարծեմ թէ մարեշալուհին աւելի ճիշդ կը զատէր հոգիիս տրտմալի վիճակը, թէ կը մարգարէանար իմ գաղտնի վիշտերը և թէ ճշմարտիւ անով ինքն ալ վշտահար կ'ըլլար . այլ ինչ հեռու էր այն ժամանակը ուր ես ուրիշները կը մխիթարէի . հիմայ իմ վրայ միայն գոռ ունէի : Անաիս յղի եղաւ և մէնք Բարիզ դարցանք : Տրտմութիւնս օրէ օր աւելնալու վրայ էր : Երբ կը զիտէի այս ընտանիքի ներքին անվրդով երջանկութիւնը, սիրոյ անուշ կապերը, անմեղութեամբ զարգարեալ սէրը միշտ զրգուալի և միշտ եռանդուն, սիրտս գէշ կ'ըլլար . ի՞նչ տեսարան ինծի պէս թշուառ օրիորդի մը համար, որ դատաւարտւած էր իր տրտում կեանքը միայնութեան մէջ անցընել, մարդէ մը չը սիրւած մեռնիլ, այո՛ մեռնիլ հպատակի և ողորմելի էակի մը կապերը միայն հանչնալով :

(Պիտի շարունակի .)

Համարատու Տըլէյր :

ԱՐԵՒԵԼՔ

Ամբողջ երկու անգամ կ'երևէ, մէկին եւ տասնընինգին, ամեն մէկ թիւը երկու թերթի ութսոյն :

ԳԻՆ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՐԻՁ

ԾՏԱՐ ԵՐԿԻՐ

ՏԱՐԵԿԱՆՔ 20 ֆ .

ՏԱՐԵԿԱՆՔ 26 ֆ .

Ինչ որ շարադրութեան կը վերաբերի առ Ս. Ոսկանեան առաքելու է (rue de Seine, 21) :

Ձեռագիրները ետ չ'են տրիր, եթէ չը տըսին, կ'այրելին :

Անանուն յօդուած մը չը հրատարակիր . ֆրանսայի օրէնքի դէմ է :

Անվճար նամակը կամ ծրարը կը մերժուի :

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ

ՊՕԼԻՍ Յարգի Ա. Պէրպէտեանի Գրատունը :
ԻՋՄԻՐ Յարգի Արիարեանի Գրատունը :
ՅԵԳԻՊՏՈՍ Յարգի Տ. Գասպարեան Եղբարք :